

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

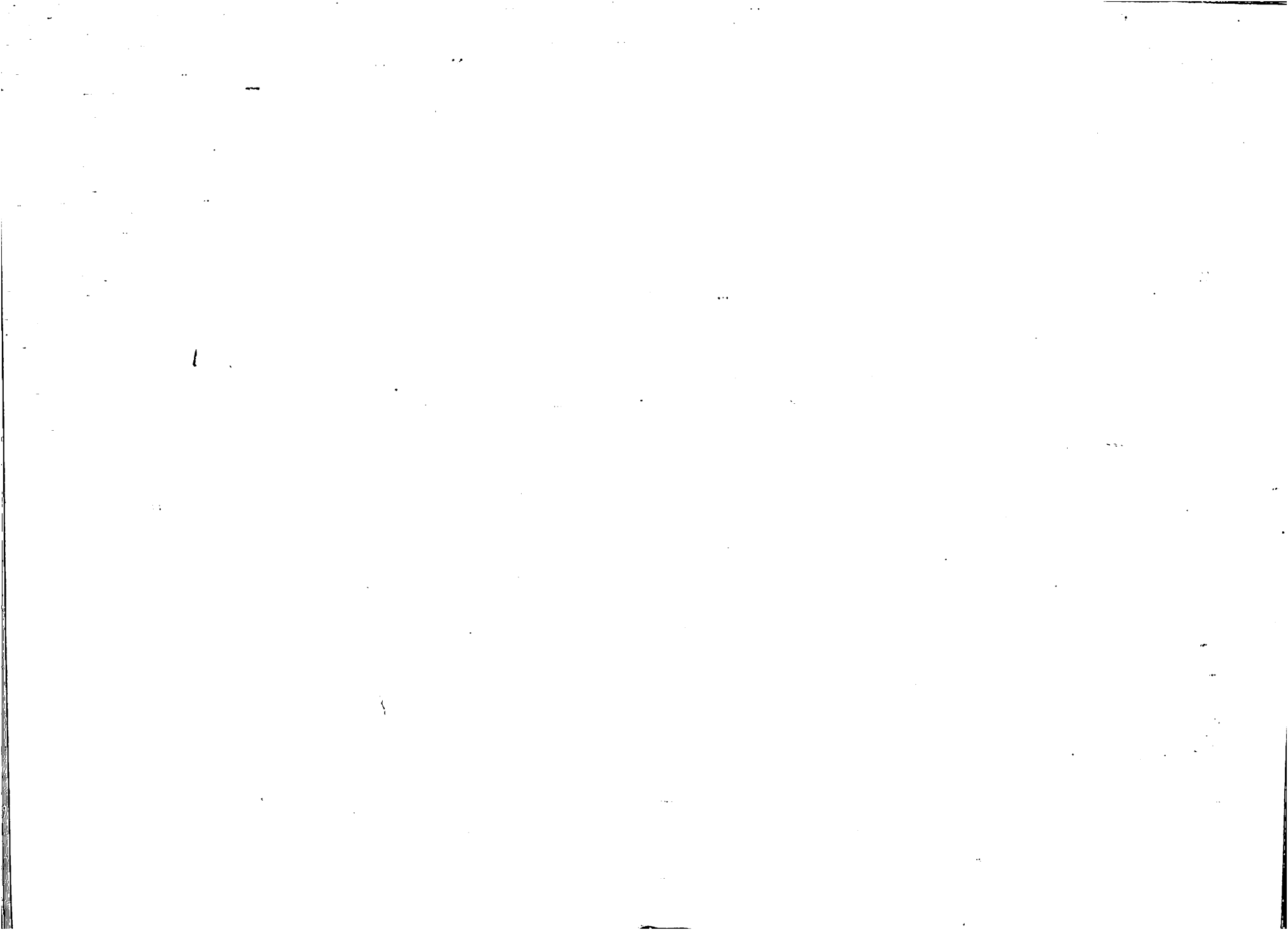
ՆՈՒՆԻ ԲԱՆՈՒԿԱԿԵՐԻՆ

Ս. Ի. ԿՐԱՄՆԻՑԿԻ

ԱՐՑՈՒՆՔ

Սպառ. Խառն. Օր. Մ. Ս

891.715
4-93

Իր ամբուսին սիկին նունե Բալանարի յեւասակին նեւե
ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԲԱԼԱՆԹԱՐԻՑ

30 MAY 2011

891.71 Ա

4-93 աճ նո՛ւր ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԻՆ

493

427

9
17,

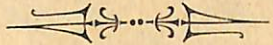
ԱՐՑՈՒՆՔ

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԿԵՍՆՔԻՑ ՊԵՏՄՈՒՅԵՐՔ

(Պատկերներով)

Ազատ Թարգ.
Օր. Մ. Ս

1004
33/35
129

Ս. ՊԵՏԵՐՔՈՒՐԳ
«ՊՈՒՇԿԻՆԵԱՆ ԱՐԱԳԱՏԻՊ» ՏՊԱՐԱՆ
1905.

24 MAY 1905

3888
5965

ՊՍՏԺՈՒԱԾ ԴՍՍՍՐԱՆ

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ 7 Марта 1905 г.

Զանգի սուր ծայնն ընդհատեց... կյասիբական, զիմնագիտոնի նախասենեակներում տիրող լուռթիւնը: Այդ ձայնն աւետեց ամենքին վաղուց սպասած ցանկալի բողբոջները—դասերի վերջանալը: Միքանի բողբոջ էլ՝ և բոլոր ուսուցիչներն ու աշակերտները պիտի ցրուէին իրանց տները:

Մեղանից ամեն մէկը՝ ի՛նչ տեսակ դպրոցում էլ եղած լինի, կը հասկանայ այդ վայրկեանի բոլոր քաղցրութիւնը:

Վերջին զանգակը ազատութիւնն է աւետում. այդ բողբոջին բոլոր հոգսերն ու վրդովմունքները մուսաւորութեան է արւում. իւրաքանչիւր աշակերտ ցնծութեամբ շտապում է զէպի տուն, որ ինչքան էլ վատ վիճակում լինի, բայց և այնպէս նրա համար զարձեղ զերազատելի է ամենալուր դպրոցից:

„Пушкинская Скоропечатня“ Лештуковъ пер. 4

Աշակերտներն ուրախ աղձուկով դուրս գալով
դասարաններից՝ իրանց վերակացուների հրամա-
նով զոչզ-զոչզ կանգնեցին ու գնացին հաղնուելու:
Ծառաները մտան դասարանները սրբելու:

Միայն Գ դասարանի աշակերտները, թուով
37 հոգի, մնացին չարձակուած: Նրանք անշարժ
նստած էին իրանց աեղերը: Նրանց մատաղ դէմ-
քերի վրայ կարելի էր կարդալ թէ՛ երկիւղ և թէ՛
մի աեսակ օտարոտի տարակուսանք: Ամենքը լուռ
էին. կարծես մի անսովոր, չնախատեսնուած բան
փուլ գալով նրանց վրայ՝ ճնշում էր անբնական
ծանրութեամբ: Մատաղ սերունդը անկարող էր
իւր վրդովմունքը հոսկանալու և անսպասելի տպա-
ւորութիւնը քննելու:

Այսպիսի լարուած դրութեան մէջ բոպէներն
անցնում էին բոպէների ետևից:

Դասարանի օրապահը, որ թէ ընկերների և
թէ ուսուցիչների սիրելին էր, քար կտրած կան-
գնած էր ամբիօնի մօտ:

Վերջապէս դասարանը փոքր առ փոքր ուշքի
եկաւ ամենքն էլ սթափուեցին ծանր ու ճնշող
տպաւորութիւնից: Լսելի եղաւ նախ կամաց շրշ-
ջիւնը, ապա զսպողական ծիծաղ. բայց հննց այդ-
միջոցին օրապահը ծայն տուաւ:

— Լուութիւն, պ. Բէլկովը գալիս է:

Բէլկովը նոյն դասարանի ուսուցիչն էր և խրս-

տապահանջ դաստիարակը: Նա աշակերտների մէջ
երբէք խտրութիւն չէր անում և հէնց այդ յատ-
կութիւնն էր, որ նրան բարձրացնում էր իւր սա-
նիկների աչքում: Թէպէտ նրան շատ էլ չէին սի-
րում, բայց անկեղծօրէն յարգում էին և անպալ-
ման հաւատում: Նրանից ոչ մի դադունիք չունէին,
բոլոր իրանց արած չարութիւններն ու յան-
ցանքները առանց քաշուելու խոտովանուում էին:

Բէլկովը մտնելուն պէս՝ օրապահին հրամայեց
դուռը փակել, իսկ ինքը շտապ քայլերով բարձրա-
ցաւ ամբիօն: Նրա դէմքը սաստիկ դժգոհութիւն
էր արտայայտում:

Ուսուցիչի աթոռը՝ ոտի մինը կտրած ընկած
էր ամբիօնի ետևը: Բէլկովը վերցրեց կտրած ոտը
և սկսեց ուշադրութեամբ դնել:

Նա պատահամբ չէր կտրուած, այլ կարծես
մէկը սողոցել էր ոտի ուղիղ մէջտեղը: Ուսուցիչը
յետոյ վերցրեց աթոռը, լաւ նայեց. նրա ենթա-
դրութիւնը աւելի ևս հաստատուեց: Պարզ երևում
էր չար մտադրութեան հետեանքը. աթոռի ոտը կի-
սից աւելի սողոցած էր եղել, որ չղիմանալով ծան-
րութեան կտորուել էր:

Բէլկովը յանդիմանօրէն շարժեց գլուխը և ծա-
նր շունչ քաշեց:

— Երեխայք, դիմեց նա դասարանին, ձեզանից
օրի գործն է այս յանդիմութիւնը:

Տիրեց լուռթիւն: Երեխաները չիմանալով թէ ինչ պատասխանեն, շփոթուած ու տարակուսած լուռ միմեանց էին նայում:

— Երեխայք, նորից հարցնում եմ, ձեզանից ո՞վ յանդգնեց այս չարութիւնն անել պ. Նովհանսէնին: Ձէ ո՞ր ձեղանից մէկը բարեբախտաբար աղատուէց եղեռնադարձ լինելուց: Պ. Նովհանսէնը, փառք Աստուծոյ, միայն վիրաւորուել է... և խի'ստ վիրաւորուել, բայց կարող էր նաև աւելի վատ բան պատահել. ամբիօնից ընկնելով՝ նա կարող էր մահացու վերջ ստանալ... լա՛ւ մտածեցէք այդ մասին. պ. Նովհանսէնը մի ծեր մարդ է, ամենաչնչին պատճառից էլ կարող էր մեռնել... նա ձեզ ի՞նչ է արել: Ինչո՞ւ, ասացէ՛ք, ինչո՞ւ արիք այսպիսի բան:

Դասարանում դարձեալ լուռթիւն աիրեց:

— Դուք լուռ էք, զայրացաւ Բէլկովը, այդ ի՞նչ է նշանակում. անկասկած ձեր մէջ կայ մէկ անպիտան... Պարզ է սր աթոռը սղոցած է. դուք էլ շատ լաւ գիտէք, որ ինքն իրան չէր կարող պատահել. այդ արել է անպիտանի մէկը: Ես չեմ ուզում հաւատալ, որ ձեր ամենքիդ գիտութեամբ լինի արուած այս ազեղ արարքը: Ահա երրորդ տարին է որ ձեր դաստիարակն եմ. ճիշտ է՝ եղել են ձեր մէջ չարածիններ, ծուլեր, բայց անպիտաններ՝ երբէք: Միթէ ես սխալուած եմ: Դէ՛հ, գոնէ մի պատասխան տուէ՛ք:

— Պ. Բէլկով, վերջապէս խօսեց ամենալաւ աշակերտներից մէկը. եթէ գիտենայինք թէ ո՞վ է յանցաւորը, մենք ինքներս կը պատժէինք նրան:

Տղայի խօսելու ձևից երևում էր նրա անկեղծ զժգոհութիւնը:

— Անկարելի բան է, որ չգիտենաք, զայրացած դռուաց Բէլկովը. միայն թէ չէք ուզում անպիտանին մասնել: Այս բոպէիս տեսուչը կը գայ, բայց ես չգիտեմ թէ ի՞նչ ասեմ նրան: Ուրեմն աւելի լաւ է որ յանցաւորն ինքը խոտովանուի:

— Ո՛չ, ո՛չ, հաւատացէք մենք չգիտենք... մենք սիրում ենք պ. Նովհանսէնին. նա այնպէս բարի է... եթէ մենք գիտենայինք...

— Բայց ձեզանից մէկն ու մէկը պէտք է լինի յանցաւորը. մի՞թէ նա այնքան բարոյական քաջութիւն չունի, որ խոտովանուի իւր արարքը... Այդպիսի ազեղ վարմունքը ոչ միայն չիմարութիւն է, այլ և անվայել... Ահա տեսուչն ինքը:

Դուռը յանկարծ բացուեց և ներս մտաւ տեսուչը, որի դէմքը սաստիկ բարկութիւն էր արտայայտում:

— Ձե՛ն խոտովանուում, զիմեց նա դաստիարակին:

— Թուում է, որ սրանք չգիտեն, շնչաց Բէլկովը:

Տեսուչը դառն ծիծաղեց:

— Չգիտե՞ն. ապա ո՞վ գիտէ, — մենք... Ամօթ
ու խայտառակութիւն: Ասացէ՛ք, ո՞վ արաւ այդ բա-
նը, դայրացած դիմեց նա աշակերտներին:

Լուռ էին ամենքը: Նրանք ահ ու դողով նա-
յում էին միմեանց:

— Դուք չէ՞ք ուզում խոստովանուել, հարցրեց
տեսուչը: Լաւ, ուրեմն ամբողջ դասարանը ամեն օր
դասերից չետօյ երեք ժամ կրմնայ պատժուած և
այդպէս կըշարունակուի, մինչև որ դտնուի յանցա-
ւորը: Իսկ հիմա լսեցէ՛ք, — ձեր զոհին պ. Նով-
հանսէնին ուշաթափ տուն տարան. բժիշկն ասում
է, որ նրա դրութիւնը երկիւղալի է... Դո՛հ էք, դէ՛հ,
ուրախացէ՛ք:

Այս ասելով տեսուչը դուրս եկաւ դասարանից,
դուռը իւր ետևից ամուր վրայ քաշելով:

Բ

ՈՒՍՈՒՑԻՉ ՀՈՎՀԱՆՍԷՆԸ

Այդ խայտառակ դէպքը պատահած օրը... կլա-
սիքական դիմնադիօծի երրորդ դասարանում վեր-
ջին դասն էր գերմաներէն լեզուից, որ աւանդում
էր ուսուցիչ Նովհանսէնը: Նովհանսէնը ծեր մարդ
էր և չափազանց բարի բնավորութեան տէր: Երի-
տասարդ հասակում նա զրկուելով իւր երկու զա-
ւակներից՝ դէպի նրանց ունեցած սէրը փոխադրել էր
օտար երեխաներին: Նա կարծես ստեղծուած էր
յատկապէս ուսուցիչ լինելու համար. հոգով սրտով
նուիրուած էր իւր կոչման: Նրա համար լաւ ու
վատ երեխայ չկար. ամենքին էլ միատեսակ անկեղ-
ծութեամբ սիրում էր. աշակերտներն էլ փոխա-
դարձաբար նրան էին սիրում: Մոլլը, աշխատասե-
որ, ընդունակը, անընդունակը նրա համար միևնոյնն
էր. ամենքի մտերիմ բարեկամն էր՝ ամեն ըրպէ

պատրաստ նրանց օգնելու թէ՛ խօսքով, թէ՛ դորժով և թէ՛ խորհուրդներով: Աշակերաները համողուած էին այդ բանում:

Այն բոլոր դպրոցները ուր պարապում էր ծերունի գերմանացին, իւր արտն էր համարում, որի վրայ դուրս էին եկել նորաբողբոջ ծիւրերը. հովհանսէնը իւր բոլոր ուժը դորժ էր դնում, որ այդ ծիւրերը որո՞մնի չփոխուեն, այլ արժանի լինեն այն գերազանց կոչման, որ բարձրից վիճակուած է նրանց վայելելու տիեզերքի վրայ:

Սակայն մի բան ամենքին անհասկանալի էր մնում, թէ ինչո՞ւ ուսուցիչ հովհանսէնը՝ չնայած իւր ահագին եկամուտին՝ շատ համեստ է ապրում և հազիւ հազ է կարողանում իւր ամենօրեայ ծախսերը ծածկել: Թէ ի՞նչ էր անում նա իւր փողերը, — ոչոք չգիտէր: Միայն զիմնադիօնի տեսուչները, որտեղ պարապում էր հովհանսէնը, ենթադրում էին, որ երբ ծրարով փող էր ստացւում «Անյայտից» որևէ չքաւոր աշակերտի աալիք թօշակը, այդ երևի հովհանսէնից է: Այդպիսով «Անյայտը» միշտ մնում էր անյայտ: Նա սաստիկ չէր սիրում, երբ հարցնում էին, թէ ի՞նչ է անում իւր փողերը:

— Շահով եմ տալիս, պատասխանում էր ծերունին, որպէսզի վերջ դնէ խօսակցութեանը:

Իհարկէ նրան լաւ ճանաչողներից ոչոք չէր հաւատում այդ բանին, բայց յետոյ եղան մարդիկ,

որոնք այդ հանաքով ասած խօսքերը հալած իւղի տեղ ընդունելով՝ ծերունի գերմանացուն համարում էին, «վաշխառու»։ Թէև ոչոք չէր կարող ցոյց տալ նրա զոհերից դոնէ մէկին:

Ահա այդ պատկառելի ծերունուն պատահեց այն անսպասելի և դպրոցին անվայել դիպուածը:

Երբ վերջին դասն սկսուեց, հովհանսէնն շտապեց մտաւ Գ դասարան: Աշակերտները զիմաւորեցին նրան իրանց սովորական ուրախ աղմուկով: Ամեն մէկը որևէ հարց կամ խնդիր ունէր իւր սիրելի ուսուցչին ասելու:

Հովհանսէնը ամենքին ևս մի կերպ բաւարարութիւն տալուց յետոյ, վերջ տուեց խօսակցութեանը. դասարանում լռութիւն տիրեց: Ուսուցիչը երկու աշակերտի կանչեց դրատախտակի մօտ և սկսեց այդ օրուայ դասը հարցնել: Նա ինքնաբաւականութեամբ ժպտում էր. երևում էր որ դոհ էր նրանց պատասխաններից: Յետոյ ինքն սկսեց բացատրութիւններ տալ: Այդպիսով ժամանակն անցաւ անկատելի. երբ ուսուցիչը ժամացոյցին նայեց, տեսաւ որ ընդամենը չորս բոպէ էր մնում դասը վերջանալուն:

— Երեսայք, այսօր բաւական աշխատեցինք, հիմա պէտք է ձեզ նոր դաս տամ: Այսօր... (այդ խօսքն ասելիս բարձրացաւ ամբիօն ու իւր տեղը բռնեց). այսօր շարունակեց նա, դուք ինձ մխիթարե-

ցիք. Եթէ ձեր Գ դասարանը միշտ այսպէս հանգիստ մնայ, ծեր ճովհանսէնը բախտաւոր կրղզայ իրան... Վերջին խօսքը ասած - չասած ամբողջ մարմնով թեքուեց ծախ կողմի վրայ և աթոռի հետ միասին վայր ընկաւ ամբիօնից: Խեղճն այնպէս ուժգին դիպաւ գրատախտակին, որ նրան էլ վայր գցեց և մնաց ահագին ծանրութեան տակ:

Այդ անսպասելի դիպուածից աշակերտները սկզբում բան չհասկացան, կարծես խելքները կորցրին. չետօյ աղմուկ ու իրարանցում ընկաւ, շատերն սկսեցին լաց լինել: Աշակերտներից մի քանիսը մօտ վաղեցին, գրատախտակը վերցրին և ի՞նչ տեսնեն. — իրանց սիրելի ուսուցիչը՝ զուճաթափ աչքերը փակ, անշարժ ընկած է չատակի վրայ:

Աշակերտներից մէկը վաղեց ջրի, միւսն էլ իրանց դաստիարակին կանչելու: Դպրոցի ծառայ Պօղոսն էլ դասարան էր մտել, բայց շփոթուած կանգնած էր և չգիտէր ի՞նչ անելիքը:

— Ի՞նչ է պատահել, նետի պէս ներս ընկնելով հարցրեց դաստիարակը:

— Պարօն վարժապետը ուշաթափուել է պատասխանեց Պօղոսը:

Անմիջապէս երկուսով վերցրին դեռ ևս ուշաթափ ծերունուն՝ ծառան ստաներից, իսկ դաստիարակը թևերից և դասարանից զուրս տարան:

Երկուսով վերցրին ուշաթափ ծերունուն՝ ծառան ստաներից, իսկ դաստիարակը թևերից:

— Ախր, աչս ի՞նչպէս պատահեց, ինչո՞ւ վաչր
ընկաւ, հարցրեց Բէլկովը:

Աշակերտները իրանց գիտցածը պատմեցին:
Յետոյ Պօղոսը կամաց ասաց նրան, թէ ինքը նա-
չելով աթոռը նկատել է, որ նրա ոտը կիսով չափ
սղոցած է:

Գ

Գ ԴԱՍՏՐԱՆՈՒՄ

Տեսչի գուրս դնալուց յետոյ, աշակերտները
շրջապատեցին իրանց դաստիարակին և սկսեցին
խնդրել որ ճիշտն ասէ, թէ ի՞նչպէս է պ. Նովհան-
սէնի առողջութիւնը. արդեօք կենդանի՞ է նա:

— Ինչ որ տեսուչն ասաց, ես էլ նոյնը պի-
տի կրկնեմ, որովհետեւ աւելի չգիտեմ, պատասխա-
նեց Բէլկովը:

Այս ասելով նա ընդհանուր հայեացք ձգեց դա-
սարանի վրայ և տեսաւ որ երեսունեօթ աշա-
կերտից միայն երկուսն էին մնացել իրանց տեղը
նստած. զրանցից մէկը կաղ էր և փայտերի օղնու-
թեամբ էր ծան գալիս, ուստի և գոսամիջոցներին
էլ աշխատում էր դասարանում մնալ. իսկ միւսը
Փոմին ազգանունով, մի վերին աստիճանի չար ա-
շակերտ, որ վարքից միշտ երեք էր ստանում. սա-

կաջն ուսուցիչները խնայում էին նրան, չէին ար-
ձակում դպրոցից, որովհետև շատ բնութենակ տղայ
էր, ենթադրելով որ տարիքի հետ միասին կարելի
է բնասրուծիւնն էլ փոխէ և ուղղուի:

Ուսուցչի հայեացքը ակամայ կանգ առաւ Փո-
մինի վրայ, որ շատ հանգիստ նստած էր իւր տե-
ղում և մինչև անդամ հաց էր ուտում: «Արդեօք
սա չէ՞ յանցաւորը», մտածեց դաստիարակը.

— Այդ ի՞նչ ես անում, Փոմին, դո՞ւսաց Բէլ-
կովը:

Ինչպէս տեսնում էք՝ հաց եմ ուտում,
պ. Բէլկով:

— Ձե՞ս կարող քիչ համբերել, ասաց ուսու-
ցիչը հազիւ իրան զսպելով:

— Էլ ինչո՞ւ սպասել, պ. Բէլկով, զարմացած
հարցրեց Փոմինը. պ. տեսուչը երեք ժամ պատժեց
դասարանը. կրնշանակէ ժամը $5\frac{1}{2}$ -ին մեզ կարծա-
կեն. իսկ որովհետև ես հեռու եմ ապրում, $\frac{3}{4}$ ժամ
ճանապարհ պէտք է գնամ, ուրեմն եօթներորդ ժա-
մին տուն կրհասնեմ և որպէսզի շատ չքաղցեմ,
վճռեցի ուտել մօտս եղած հացը:

Փոմինը թէև հացը պահել էր և կանգնած,
քաղաքավարի էր խօսում, բայց և այնպէս մի տե-
սակ կոպտութիւն էր նկատուում նրա խօսելու եղա-
նակի մէջ: Ուսուցիչն այդ նկատեց և ատելութիւն
զպաց պէպի այդ աղան:

Զու՞յա շատ կանոնաւոր ես դատում, ե՛կ
այստեղ տեսնեմ:

Փոմինը առանց շփոթուելու մօտեցաւ ուսուց-
չին և ուղիղ նրա դիմացը կանգնեց:

— Փոմին, չե՞ս կարող մեզ ասել՝ ո՞վ սղոցեց
պ. հովհաննէսի աթոռը:

— Ես որտեղից կարող եմ գիտենալ, հանգիստ
պատասխանեց նա. ես այստեղ սովորում եմ, բայց
պահապանի պաշտօն չեմ կատարում:

— Ես քեզ դիմեցի նրա համար, որ դու բո-
լոր ժամանակ լուռ էիր, մինչդեռ բնկերներդ աշ-
խատում են թէ իրանց արդարացնել և թէ պ. հով-
հաննէսի համար այնպէս ցաւում են:

Սակայն ես ի՞նչ կարող եմ խօսել, նոյն հան-
գստութեամբ շարունակեց աշակերտը. եթէ զիտե-
նայի՝ կրչայանէի և աւելորդ երեք ժամ չէի նստի
այստեղ:

Միւս աշակերտները ուշադրութեամբ լսում
էին նրանց խօսակցութիւնը. թէև առաջին անգամը
չէր, որ Փոմինը այդպէս համարձակ վէճի էր բր-
նում ուսուցչի հետ, բայց այս անգամուայ նրա
համարձակութիւնը զգուելի թուաց բնկերներին.
Իսկ խօսելու հանգիստ ձեւը՝ համարեա թէ յան-
ցանք: «Ձիւնի՞ թէ սա է սարսափելի չարութիւնը գոր-
ծողը» ամենքի գլխում ծագեց այդ միտքը:

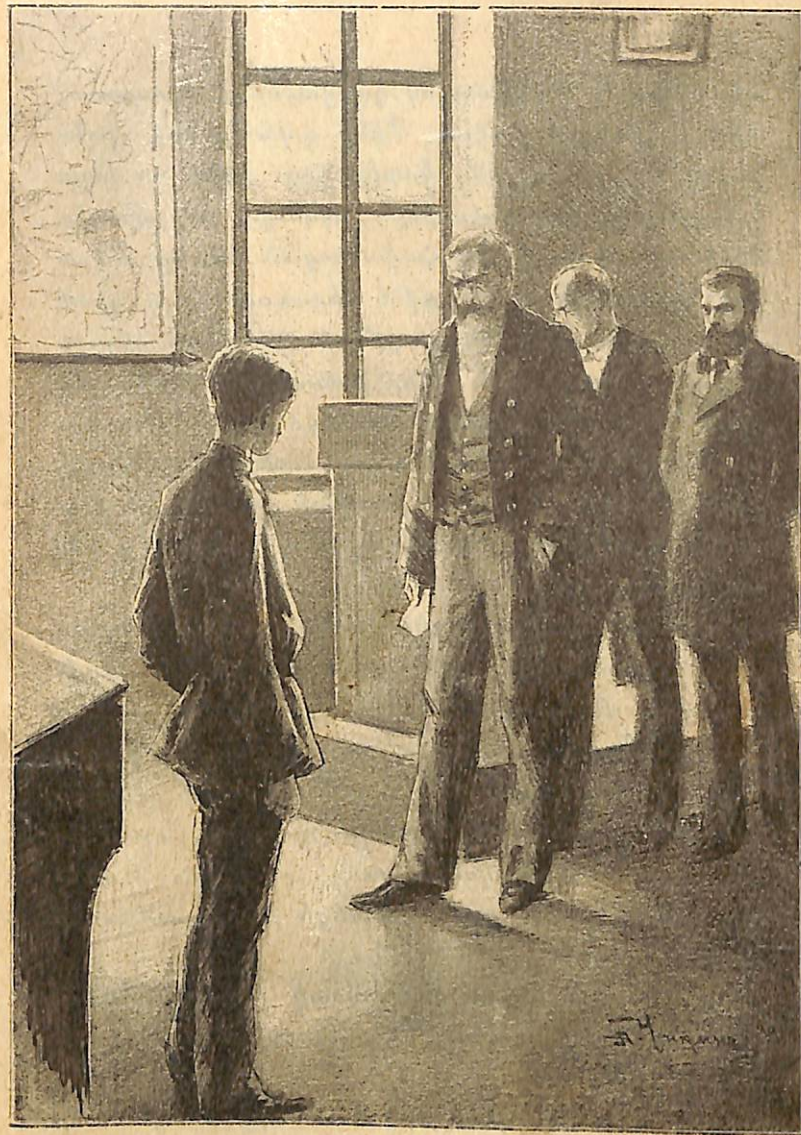
Բայց ոչ մէկը չկարողացաւ բացարձակ յայտ-

նել իւր կասկածը: Յանցանքն անքան մեծ էր, որ առանց որոշ փաստ ունենալու չէր կարելի մէկին կամ միւսին մեղադրել. մանաւանդ որ յանցաւորն անշուշտ պիտի արձակուէր զպրոցից. այդ բանը լաւ հասկանալով ամենքն էլ զգուշութեամբ լսում էին:

Ուսուցիչն ուզում էր խօսքը շարունակել, որ դուռը յանկարծ բացուեց և ներս եկաւ զպրոցի վերատեսուչը տեսչի հետ միասին: Վերատեսուչը յայտնի էր որպէս խիստ մանկավարժ և միեւնոյն ժամանակ շատ բարի մարդ. նա անկեղծօրէն սիրում էր երեխաներին և իւր կեանքը նուիրած էր սուրբ գործին—նրանց կրթութեանը:

Աշակերտները նրան տեսնելով մի ակնթարթում գնացին իրանց տեղերը. միայն Փոմինը մնաց առաջուայ նման անշարժ կանգնած, մինչև որ դաստիարակը հրամայեց նրան գնալ իւր տեղը:

— Երեխայք, խօսեց վերատեսուչը. ձեզանից մէկը մեծ չարութիւն է կատարել. թէ ո՞վ է նա, —առ այժմ յայտնի չէ. բայց դուք ինքներդ էլ լաւ գիտէք, որ ոչ մի չար գործ անպատիժ չի մնում և վաղ թէ ուշ յանցաւորը բռնուում է: Մի օր նրա խիղճը կրգարթնէ և աւելի սարսափելի բան չկայ, քան խղճի ձայնը, այն ներքին ձայնը, որ նախատում է մարդաւժ իւր կատարած չարիքի համար: Այժմ մի ոչ չի կարող նրան լռեցնել, և ես նախա-

Աշակերտները գնացին տեղերը. Փոմինը մնաց կանգնած:

պէս խղճու՞մ եմ նրան, ով յանցաւոր է այսօրուայ տխուր անցքի մէջ: Մենք վճռեցինք յանցաւորին չորոնել. ի՛նչ կարիք կայ, քանի որ ինքը կրչայանուի. վերջապէս ինչո՞ւ ամենքդ չարչարուէք մէկի պատճառով: Ես հաւատացած եմ, որ ձեզանից ոչօք չգիտէ թէ ո՞վ է մեղաւորը. այդ գիտէ միայն մէկը ձեր միջից, որին խղճալով՝ ես վերջին անգամ առաջարկու՞մ եմ որ խոստովանուի, ինչպէս վայել է ամեն մի ազնիւ մարդու: Իհարկէ նա կրպատժուի. աւելի լաւ է մարդ ուրիշից պատժուի, քան ունենայ այնպիսի սարսափելի վրէժխնդիր, ինչպիսին է խիղճը... Ուրեմն, երեխայք, ասացէ՛ք՝ ո՞վ արաւ:

Դարձեալ տիրեց գերեզմանական լռութիւն:

Վերատեսուէր դառնութեամբ գլուխը թափ տուեց և չետոյ շարունակեց:

— Պարոն հովհանսէնք չկարողանալով ձեզ նոր դաս տալ, ահա դրել է թէ ինչ պիտի սովորէք հետեւեալ անգամուայ համար. գրեցէք... այնուհետեւ դուք ամենքդ կարձակուէք. բայց լաւ միտներդ պահեցէք, ինչ որ ես խօսեցի խղճի տանջանքի մասին:

Այս ասելով նա մի տոմսակ յանձնեց Բէլկովին, իսկ ինքը տեսչի հետ դուրս եկաւ դասարանից:

Բէլկովը հովհանսէնի տոմսակից իմացաւ, որ

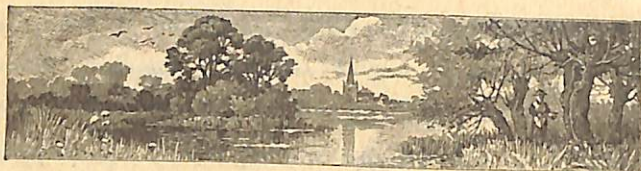
նա տուն հասնելուն պէս ուշքի գալով՝ իսկոյն մտաբերել է, որ նոր դաս չի տուել և շտապել է տոմսակ ուղարկել զիմնագիօն: Նա իրան շատ լաւ է զգու՞մ, իսկ այն դէպքը համարու՞մ է մի դժբախտ պատահմունք: Բարի ծերունին չէր մոռացել և այն երկու աշակերտի անունները չիշել, որոնք այդ մամանակ դաս էին պատասխանու՞մ և խնդրու՞մ էր, որ նրանց հինգեր նշանակեն:

Ուսուցիչը բարձր ծայնով էր կարդում առասակր նա շատ յուզուած էր և ծայնը դողում էր. նա միայն այն ժամանակ հանգստացաւ, երբ միքանի աշակերտի աչքերում արտասուք նկատեց:

— Երեխայք, հասկացա՛ք, ասաց նա. հիմա գնացէք ձեր տները, խաղացէք, զուարճացէք. ձեզանից 36 հոգի խաղաղ հոգով կըլինին, բայց վա՛յ երեսունեօթներորդին:

Միքանի բոպէից չետոյ դասարանը դատարկուեց:

Դ

ՀԻՒԱՆԴԻ ՄՕՏ

Աշակերտները երկու խմբի բաժանուած գնացին դանազան կողմերով: Նրանք խօսում էին օրուայ անցքի մասին:

— Տղէ՛րք, այսպէս Հանգիստ, ամեն օրուայ նման տուն գնալ չի կարելի. ո՛վ կարող է, թող դայ գնանք պ. Հովհանսէսին տեսութեան, ասաց խմբից մէկը:

Միւսները ուրախութեամբ Համածայնուեցին, թէև Հովհանսէնք բաւական Հեռու էր ապրում:

Երբ այդ խումբը մօտեցաւ իրանց սիրելի ուսուցչի բնակարանին, տեսան որ միւս խումբն էլ դիմացի փողոցից է գալիս նոյն նպատակով:

Երբ երկու խումբը միացաւ, տեսան որ 36 Հոգի են. միայն Յոմինք չկար իրանց մէջ:

— Երեսունեօթներորդը չկայ մեր մէջ, նկատեց աշակերտներից մինը:

Այդ նկատողութիւնը ամենքի վրայ ճնշող ազդեցութիւն ունեցաւ:

— Տղէ՛րք, Հիմա ժամանակ չէ այդ մասին երկար խորհելու, առարկեց մի ուրիշը, աւելի լաւ է մեր միջից միքանի Հողի ընտրենք և իբրև պատգամաւորներ ուղարկենք պ. Հովհանսէսի մօտ, ապա թէ ոչ այսպէս ահագին խմբով անյարմար է գնալ Հիւանդի մօտ:

Այդ առաջարկը առանց վիճաբանութեան ընդունուեց և շտապով իրանց միջից չորս աշակերտ ընտրելով՝ ճանապարհ դրին, իսկ իրանք մտան մօտակայ եկեղեցու բակը սպասելու նրանց վերադարձին:

«Պատգամաւորները» միքանի ըրպէից չետոյ արդէն կանգնած էին իրանց սիրելի ուսուցչի դրան մօտ. նրանցից մէկը անհամարձակ սկսեց զանգակը քաշել:

Դուռը բաց արաւ տիկին Հովհանսէնք, որ դուրեկան դէմքով մի պառաւ կին էր. նա սիրով ներս հրաւիրեց աշակերտներին:

Հովհանսէնն այնքան փոխուել էր, որ տղաները մնացին զարմացած. երեսին դոյն չէր մնացել, աչքերը խորն էին ընկել, գլուխը փաթաթուած էր թաց երեսսրբիչներով:

Երեխաներին տեսնելով՝ ծերունու աչքերը ուրախութիւնից փայլեցին. նա մոռացաւ իւր թուրութիւնը, բարձրացաւ նստեց մահճակալի մէջ՝ յենուելով բարձերին:

— Շատ ուրախ եմ, իմ սիրելիք, խօսեց նա, որ չմոռացար ծերունի վարժապետին թշուառութեան մէջ. շատ ուրախ եմ: Նստեցէք խնդրեմ և պատմեցէք. չէ՞ որ դուք ականատես էիք. անխառն աչք ինչպէս եղաւ, որ վայր ընկաւ:

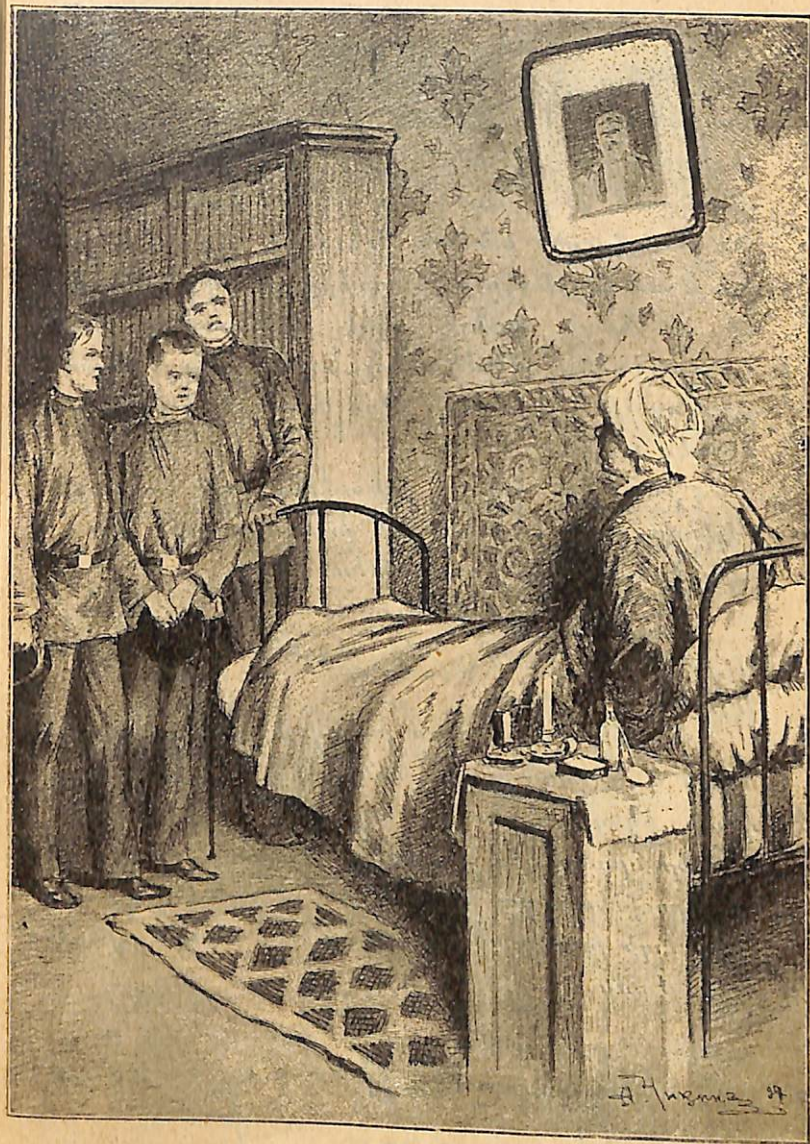
— Աթոռի ոտը սղոցած է եղել, միամտաբար խօսեց մէկը, չնկատելով որ ընկերները նշաններով արգելում էին:

— Ի՞նչպէս թէ սղոցած, ի՞նչ ես ասում, զարմացած հարցրեց ուսուցիչը, բայց տեսնելով որ նրանք լուռ են, չեն ուզում կամ չեն համարձակուում պարզ խօսել, նորից շարունակեց. — դուք մի բան ծածկում էք ինձանից, երեխայք. մի՞ չարչարէք ինձ, պատմեցէք՝ ինչ որ դիտէք:

Քանի որ մէկը սխալմամբ բերանից խօսք թրոցրեց, այլևս չէր կարելի լուռ և նրանցից մէկը միառմի պատմեց ամեն բան, ինչպէս որ պատահել էր:

Ծեր ուսուցիչը ուշադրութեամբ լսեց բոլոր պատմութիւնը և փոքր լուրթիւնից յետոյ ասաց.

— Դէ՛հ, երեխայք, եթէ, ինչպէս պատմեցիք, բոլորը ճիշտ է, այդ շատ չար ու անվայել վարմունք է. բայց և այնպէս ես հաւատացած եմ, որ

Ծերունու աչքերը փայլեցին, բարձրացաւ նստեց յենուելով բարձերին:

այդ անողր չի նախատեսել իւր չարագործութեան
հետեանքը: Մի բան միայն ինձ անախորժ է, որ նա
չի խոստովանուել իւր մեղքը: Ինչ անենք, ո՞վ չէ
մեղանչում, բայց մեղանչողը պէտք է խոստովանուէ:
Ես շատ կուզէի իմանալ, թէ ո՞վ է այդ չարագոր-
ծութեան հեղինակը, որպէսզի երբ նրա խիղճը զարթ-
նի ու նրան տանջել սկսէ, կարողանայի նրան
հանգստացնել, թեթեւացնել նրա հոգին: Յանցան-
քը կարելի է մոռանալ. թող Աստուած ներէ նրան,
ինչպէս ես ներում եմ:

Դեռ էլի երկար կըխօսէին, եթէ ուսուցիչ
Բէլկովը չգար և չարձակէր աշակերտներին. նա էլ
եկել էր հիւանդին տեսութեան:

— Գնացէք, երեխայք, ասաց նա, առանց այն
էլ շատ էք ուշացել, մեր ծնողները անհանգիստ
կըլինեն մեզ համար:

Աշակերտները մնաս բարով ասացին ուսուցիչ-
ներին և դուրս գալով սենեակից՝ ուղեորուեցին
դէպի եկեղեցու բակը, ուր միւս ընկերները ան-
համբեր նրանց էին սպասում: Տեղեկանալով հիւան-
դի դրութեան մասին՝ ամենքն էլ շտապով ցրուե-
ցին դէպի իրանց տները, որովհետեւ արդէն հինգե-
րորդ ժամն էր:

Ե

ՍՍՐԳՍԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐԸ ԵՒ ՖՈՄԻՆ ԱՆՏՕՆԸ

Սարգսեան Գրիգորը երրորդ դասարանի ա-
ռաջին աշակերտն էր. բացի օրինակելի վարք ու
բարք ունենալուց, նա շատ ընդունակ էր, ընկե-
րասէր և միշտ պատրաստ թուլերին օգնելու:

Գրիգորն ու Անտօնը իրար մօտիկ էին ապ-
րում. երկուսն էլ որք էին, բայց տարբեր հանգա-
մանքներում: Գրիգորն ապրում էր իւր հարուստ
հօրեղբօր ընտանիքում, որտեղ թէև իրանք տգէտ
լինելով՝ ուշադրութիւն չէին դարձնում նրա կրթ-
ութեան վրայ, սակայն սիրում էին նրան, հոգս
բաշում նրա ուսման և յարմարութիւնների մասին:

Հիմա այս բարի տղայի խելք ու միտքը դբադ-
ուած էր իւր ընկերով: Նա համարեա թէ համոզ-
ուած էր, որ այդ օրուայ տխուր դէպքի հերոսը
Անտօնն է. շատ բանով արդէն ապացուցուեց: Բայց

մի բան չէր կարողանում հասկանալ, թէ արդեօք ի՞նչն ստիպեց Անտօնին այնպէս անարգ վարուելու: Նա թէև շատ մտածեց, բայց չկարողացաւ մի որոշ եզրակացութեան գալ: Նրան յայտնի չէր Անտօնենց ընտանեկան հանգամանքները:

Փոմինը մի բացառիկ օրինակ էր իւր ընտանեկան պայմանների տեսակէտով: Նրա ծնողները խորթ էին: Հարազատ հայրը նրա ծնուելուց յետոյ իսկոյն վախճանուել էր. մայրն ամուսնացել էր ուրիշ մարդու հետ, բայց նա էլ էր շուտով վախճանուել, թողնելով երկու տարեկան երեխային խորթ հօր խնամքին: Խորթ հայրը ուրիշ կին ուղեց և երկուսով սկսեցին վայելել երեխայի ծնողներից թողած ահագին հարստութիւնը: Խորթ ծնողները սկզբում ուշապրութիւն էին դարձնում երեխայի վրայ, լաւ հաղցնում, լաւ կերակրում և նոյն իսկ երես տալիս նրան, կարծելով թէ այդ էլ մի բարիք է իրանց կողմից: Երեխայի մագերը, որ իբրև թէ գեղեցկութեան համար չէին կտրում, անճոռնի երկարացել էին և շատ անգամ աղչկայ նրման հիւսում էին: Փոմինը երեխաների հետ խաղալիս՝ ամեն անգամ զբոսնում էր իւր մագերի պատճառով. որովհետև չարաճճի տղաները նրան հանգիստ չէին տալիս, շարունակ չարացնում էին նրան աղչիկ, աղչիկ ձայն տալով: Շատ անգամ մեծերն լէ նրան աղչկայ տեղ էին ընդունում: Խեղճը շատ

էր գայրանում, իրան սաստիկ ճնշուած էր զգում, բայց ոչ մի կերպ չէր կարողանում իւր դրութիւնը փոխել. որովհետև նրա խորթ մայրը մի կամակոր կին լինելով՝ երբէք չէր զիջանում ուրիշի կարծիքին կամ ցանկութեանը: Այսպիսով երեխայի զըլխում զարթնեց նրա հասակի համար մի սարսափելի միտք, թէ «իւր շուրջը ամենքը նրան թշնամի են»:

Անտօնի խորթ ծնողները հարուստ ընտանիք հաշուելով՝ շատ էին զբաղուած հիւր գնալով և հիւր ընդունելով, այնպէս որ շատ անգամ մոռացւում էր օտար երեխան և Անտօնը մնում էր ծառաների խնամքին: Իսկ երբ մայրը իւր երեխաները ունեցաւ, բոլորովին անուշաղիբ թողեց Անտօնին, որի մանկանոցը հիմա խոհանոցի փոխուեց և իւր բոլոր ժամանակը ծառաների հետ էր անց կացընում:

Հասկանալի է թէ ի՞նչ կարող էր սովորել մատղաշ երեխան բոլորովին անկիրթ ու տգէտ ծառաներից... Անտօնը մի փոքր չէտոյ այն էլ իմացաւ, որ իւր խորթ ծնողները ապրում էին նրա հաշուով, այսինքն՝ նրա հարազատ ծնողներից թողած հարստութիւնով, բայց ինչ կարող էր անել. միայն նրա սրտում չարութեան սերմերը աւելի ու աւելի էին աճում:

Վերջապէս նրանց ուրախ և փարթամ կեան-

քրն էլ վերջ ունեցաւ: Նրանք կարծում էին թէ անսպառ կրչինի երանց այդ ապօրինի ձեռք բերած հարստութիւնը, բայց որքան էլ շատ լինի հարրստութիւնը՝ մի օր կըհատնի, եթէ միայն ծախսուած է ու ոչ մի աղբիւրից չի աւելանում:

Անտօնի խորթ հայրը ուշ խելքի եկաւ. տան ծախսերը քչացրեց, ինքն էլ սկսեց աշխատել. վերջապէս տղային էլ խղճաց և ընդունել տուեց գիմնադիօնի պատրաստական դասարանը: Հայրը առաջին տարին մի կերպ վճարեց նրա ուսման վարձը. իսկ հետեւեալ տարիները, երբ իւր աշխատանքով հաղիւ կարողանում էր ընտանիքի առօրեայ ծախսերը հոգալ, այլևս ոչ մի կոպէկ չէր մնում վրճարելու գիմնադիօնին: Անտօնի համար մինչև հիմա հանելուկ էր մնում, թէ ինչո՞ւ իրան չէն արձակում գլորոցից ուսման վարձը չվճարելու պատճառով:

ԵՐԵՍՈՒՆԵՕԹՆԵՐՈՐԴԸ

Այդ օրը Գրիգորը շտապով նաշեց և գնաց Անտօնին որոնելու. նա գիտէր որտեղ կարող էր գտնել ընկերօջր: Քաղաքից դուրս մի լին կար որ շրջապատուած էր խիտ անտառով: Անտօնը սովորութիւն ունէր գնալ այնտեղ և մի խուլ տեղ նստել, ուր ոչ ոք չէր կարող խանգարել նրա առանձնութիւնը: Շուրջը լուութիւն էր տիրում, երբեմն միայն տերևների թեթև սօսափիւնն էր լսուում: Գրիգորը ընկերօջր գտաւ լճի ափին խոտերի վրայ տարածուած. ինքն էլ գնաց մօտ նստեց, բայց Անտօնը բոլորովին չփոխեց իւր դիրքը և այդպէս լուռ անցաւ մի քանի րոպէ:

Գրիգորը առաջինն ընդհատեց լուութիւնը:

— Լսիր, Անտօն, չէ՞ որ դու արեցիր:

— Ի՞նչ:

— Դու սղոցեցիր աթոռի օտը:

— Բե՛զ ինչ:

— Ի՛նչպէս թէ՛ ինձ ի՛նչ, Անտօն. չէ՞ որ այդ վատ, անարգ և անվայել վարմունք էր:

— Հեռացիր այտեղից և կամ ես կերթամ. ոչ մի տեղ հանգիստ չեն տալիս: Ի՛նչ ես ուզում ինձանից:

— Ես ոչինչ չեմ ուզում, Անտօն, միայն ընկերաբար խօսում եմ հետդ: Ասա՛ ինչո՞ւ արիր այդ բանը:

— Դու լաւ քննիչ կարող ես լինել, հեղձաբար նկատեց Անտօնը:

Գրիգորը վիրաւորուեց այդ անտեղի պատասխանից և միքանի բոպէ լուռ մնալուց յետոյ խօսեց:

— Դու իզուր այնպէս շտապեցիր սուս, Անտօն. մենք ամենքս 36 հոգով գնացինք պ. հովհանսէնին այցելելու:

— Յետո՛յ:

— Յետոյ... նստեցինք, խօսեցինք այս օրուայ դէպքի մասին. և կարող ես երեւակայել, թէ ի՛նչ էր նրա վերջին խօսքը՝ «Թո՛ղ Աստուած ներէ յանցաւորին, ինչպէս ես ներում եմ նրան»: Յետոյ աւելացրեց, որ ինքը կուզէր իմանալ, թէ ով էր այդ չարութիւնն անողը, որպէսզի, երբ նրա խիղճը կրգարթնէ և կրսկսէ նրան տանջել, ինքը կարողանայ նրան հանգստացնել, նրա հոգեկան տանջանքը թեթևացնել:

Գրիգոր

— Մի՛թէ նա այդպէս ասաց, յուզուած հարցրեց Անտօնը:

— Այո՛, ճիշտ այդպէս: Բայց դու այն ասա, ինչո՞ւ արիր այդպիսի բան, Անտօն, նորից հարցրեց Գրիգորը աւելի մեղմ:

— Թէ ինչո՞ւ՝— այդ մասին յետոյ. բայց դու առաջ իմացիր թէ ի՛նչպէս եղաւ. լսի՛ր, պատմեմ:

— Յիշո՞ւմ ես, անցեալ շաբթին որ Շապոռնիկեանին վայր գցեցի և նրա քթից արիւն դնաց. դրա համար ինձ պատժեցին՝ երկու ժամ արգելարանում (карцеръ) նստեցնելով: Ես աստիկ զայրացած էի և որպէսզի սիրտս մի կերպ հովացնեմ, մտածեցի մի բան փչացնել. իսկ այնտեղ փչացնելու շատ բան կար: Ես նայեցի դէս ու դէն, մի փոքրիկ սրղոց գտայ, որի վրայ շատ ուրախացայ. էլ երկար չմտածեցի, վերցրի մի աթոռ ու սկսեցի ոտը սրղոցել. բայց ուղիղն ասած՝ աշխատելու ժամանակ ես միշտ Պօղոսին ունէի աչքի առաջ. մտածում էի թէ հէնց որ նա վրան կընստի, իսկոյն վայր կընկնի և միւս օրը մեղ կըպատմէ թէ ինչպէս բան պատահեց իրան: Մի խօսքով երկու ժամը մի բոպէի նման անցաւ. այս անգամ շատ զոհ մնացի իմ արգելարանից: Անցաւ միքանի օր. միաքա փոխեցի. ի՛նչ մեծ բան է Պօղոսի վայր ընկնելն ու վերկենալը, որսում եմ մեծ մարդկանց որսամ. շատ մտածեցի, մեր բոլոր ուսուցիչներին մաքովս նրս-

տեցրի այն աթոռի վրայ, վերջը գերմանացուն
ընտրեցի:

— Ինչո՞ւ անպատճառ նրան, մեղմ հարցրեց
Գրիգորը:

— Ապա ինչո՞ւ են ասում, որ նա բարի է,
իսկի էլ բարի չէ, այլ ժլատ ու անպիտան է. աս-
ում են՝ որ նա շահով փող է տալիս, իսկ ինքը
միշտ աղքատ է ապրում: Մուրացկանին նա եր-
բէք ողորմութիւն չի տալիս:

— Բայց դու սրտեղից դիտես այդ բաները:

— Ես ամէն բան դիտեմ: Քանի անգամ տե-
սել եմ, որ նա աղքատին փոխանակ ողորմութիւն
տալու, սկսել է նրան քարոզել, թէ այդպէս լաւ
չէ, քեզ համար ինքզ պէտք է աշխատես և այլն:
Ահա այսքան վրէժ ունէի և լուծեցի: Դու չիշո՞ւմ
ես գերմաներէնից առաջ ինչ դաս ունէիք:

— Մարմնամարզութիւն:

— Հէնց այն մարմնամարզութեան դասին ես
մի կերպ դուրս ծլկուեցի և շտապեցի աթոռները
փոխել. մեր գասարանում եղածը տարալ արգելա-
րանք, իսկ այնտեղից ոտը սղոցածը բերի նրա տե-
ղը: Նրա հայտն էր:

— Սակայն նա քեզ ներեց:

— Ես չե՛մ ուզում նրա ներումը. ամենքին
կարող ես ասել, միևնոյն է զիմնադիտում ինձ չեն
պահելու. այս չլինի պատճառը, թօշակ չտալու

պատճառով կարծակեն: Ո՛հ, ես ատու՞մ եմ ամեն-
քին, քեզ էլ եմ ատում. զնա՛, հեռացի՛ր այնտեղից,
ոչոք ինձ հարկաւոր չէ...

— Լսի՛ր, Անտոն:

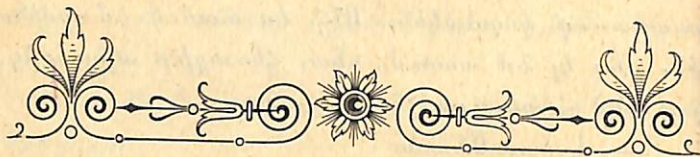
— Ոչինչ չեմ ուզում լսել. ամենքդ էլ ինձ
թշնամի էք. կատաղած խօսում էք Անտոնը:

Արտասուէքը նրան խեղդում էր. սաստիկ յուզ-
մունքից մոռացութեան մէջ ընկնելով՝ միքանի ըո-
պէ երեսի վրայ պառկած մնաց խոտերի մէջ:

Գրիգորը իրան չկորցրեց, թէև ակամայ, բայց
սկսեց ընկերոջ հետ քաղցրութեամբ խօսել, հան-
յրստացնել նրան. մինչև անգամ նրան ուղեկցեց
մինչև տուն:

Իսկ միւս առաւօտ, ինչպէս միշտ, միասին
զնացին դպրոց:

է

ԱԶՔԻՑ ԸՆԿԱԾԸ

Միւս օրը դ դասարանում առաջին դասը գաղղիերէն էր: Ուսուցիչ պ. Պտիգարը մտաւ դասարան. աշակերտները սովորական աղօթքն ասացին ու նստեցին իրանց տեղերում: Ուսուցիչը նախ քան նստելը՝ վերցրեց աթոռը, շուռ տուեց ու սկսեց լաւ դննել:

— Մեր աթոռները, ասաց նա, շատ խախտու են, այնպէս չէ. հիմա երկիւղալի է նրանց վրայ նստելը:

— Միամիտ կացէք, պ. Պտիգար, մենք նայել ենք, խօսեց աշակերտներից մէկը:

Յետոյ ուսուցիչը ցուցակը բաց արաւ ու հարցրեց:

— Այսօր ո՞վ չի եկել:

— Սարգսեան ու Փոմին չկան, պատասխանեց օրապահը:

Այդ բոպէին երկուսն էլ ներս մտան և որով-

հետև նրանք երբէք չէին ուշանում, այս անգամ ներուեց նրանց:

Ուսուցիչը ամենից առաջ Փոմինին կանչեց դաս հարցնելու. բայց նրա հէնց առաջին պատասխանից նկատեց, որ նա դասը չէ իմանում և արհամարանքով ասաց.

— Գնա տեղդ, քեզ միաւոր եմ դնելու, որովհետև երբէք չես պատրաստում դասդ:

— Գրեցէք ինչ որ կամենում էք, կօպիտ պատասխանեց Փոմինը:

Այդ պատասխանը աւելի զայրացրեց դիւրազրդու գաղղիացուն և առանց ոչինչ ասելու երկար նկատողութիւն գրեց ցուցակում:

Հետեւեալ դասամիջոցին Փոմինը նկատեց, որ ընկերներից ոչ մէկը չի ուղում նրա հետ խաղալ. միքանի անգամ փորձեց սրան կամ նրան մօտենալ, բայց ամենքն էլ խուսափում էին նրանից: Նա լաւ հասկացաւ պատճառը և երկրորդ դասամիջոցին այլ ևս չաշխատեց ոչ մի ընկերոջ մօտենալ:

Այդ օրը խեղճ տղայի բանը թարսուել էր: Երկրորդ դասը լատին լեզուից էր. ուսուցիչը փոխանակ տուած դասը հարցնելու, անցած դասերից հարցրեց. այն էլ՝ քերականութեան անդիր արած կանոնները: Փոմինին էլ միքանի հարց տուաւ, բայց նա ոչ մէկին չկարողացաւ պատասխանել: Մի երկրորդ միաւոր էլ ստացաւ:

Երրորդ դասին նոյնը կրկնուեց. չունարէն լեզուի ուսուցիչն էլ նրան միաւոր դրեց և առանձին նկատողութիւն՝ նրա մշտական անուշադրութեան համար:

Այնուհետև մեծ դասամիջոցն էր, որի վերջը ուրախ լուր տարածուեց թէ պ. Նովհանսէնն եկել է դպրոց:

Բարի ծերունին թէև իրան դեռ ևս թոյլ էր զգում, բայց եկել էր, որովհետև անհրաժեշտ էր իւր ներկայութիւնը այդ օրը կայանալիք ժողովում, ուր հերթական զխաւոր հարցերից մէկը Անտոն Փոմինի գործի քննութիւնը պիտի լինէր:

Պ. Նովհանսէնի գալուց մի երկու րոպէից չետոյ սկսուեց չորրորդ դասը. աշակերտները իրանց խաղերն ու վիճարանութիւնները թողած՝ շտապեցին մտնել դասարանները: Գ դասարանում կրօնի դաս էր լինելու. մտաւ տէր Յովհաննէսը և դասաւուութիւնն սկսուեց: Ի միջի այլոց նա կանչեց և Փոմինին դասը հարցնելու. բայց Փոմինն ի՛նչ կարող էր պատասխանել. նոյն իսկ եթէ պատրաստած էլ լինէր այդ օրուայ դասը, այնքան անստորժութիւններից ու զրգուելուց չետոյ զիտցածն էլ կրճողանար: Նէնց այդ միջոցին կրօնուսուցչը նրկատեց, որ մատենանը չկայ ամբիօնի վրայ, ուստի և Փոմինին ուղարկեց ուսուցչանոցից բերելու:

Ը

ՈՒՍՈՒՑՁՍՆՈՑԻ ԴՐԱՆ ՄՕՑ

Անտօնը դասարանից դուրս գալով՝ ծանրաբալլ ու մտամոլոր գնում էր դէպի ուսուցչանոցը: Այդ օրուայ այնքան անստորժութիւնները խեղդելու չափ ենշում էին նրան. նա՛ որ մինչև հիմա աշխատել էր ցոյց չտալ, այժմ արդէն նրա դէմքի արտայայտութիւնից պարզ նկատուում էր, թէ ինչ էր կատարուում նրա ներսը: Նա լաւ հասկանում էր, որ մի՛միայն զիմնագիծն էր կարող էր նրան մարդ դարձնել, հասարակութեան մէջ մի որոշ դիրք տալ: Եւ յանկարծ նրա յոյսը քարուքանդ էր լինում: Նրա սիրտը սաստիկ վշտացաւ ու տխրեց և դէպի մարդկանց ունեցած ոխը աւելի վառուեց:

Բայց տարօրինակն այն էր, որ իւր դժբախտութեան միակ պատճառը համարում էր Նովհանսէնին: Այդ բարի ծերունին նրա աչքում իւր ա-

մենաօխերիմ թշնամին էր և ատուժ էր նրան, ինչպէս իւր խորթ հօրն ու ձօրը: Իսկ թէ ինչո՞ւ—
Փոմինը այդ մասին մտածել անդամ չէր ուզում:

Փոմինը՝ այսպէս դառը մտածմունքների մէջ խորասուզուած՝ մօտեցաւ ուսուցչանոցին, որի դուռը քիչ բաց էր և ներսից ուսուցիչների տաք-տաք վիճաբանութիւնն էր լսուժ: Այնտեղ էին վերափետուէր, տետուէր, միւս ուսուցիչները և ի միջի այլոց հովհանսէնը: Տղան կանգ առաւ դրան մօտ և սկսեց ականջ դնել:

— Ո՛չ, պ. հովհանսէն, զրգուժած խօսում էր ուսուցիչներից մէկը, այդպիսի աշակերտին անկարելի է պահել դպրոցում: Ենթադրենք թէ երէկուայ դէպքին նա մասնակից չէ, նայեցէք նրա այսօրուայ վարմունքին. մի օրուայ մէջ այսքան միաւորներ ու նկատողութիւններ ստանալը խայտառակութիւն է:

Փոմինը լսում էր այս բոլորը. նրա մտքովն էլ չէր անցնում, որ ծածուկ ականջ դնելը ամօթ ու լանցանք է. նա միայն մի բան զիտէր, այն է՝ որ այնտեղ վեճուում էր իւր ճակատագիրը:

— Թոյլ տուէք ինձ խօսելու, պարոնայք. թոյլ ձայնով խօսեց հովհանսէնը. դուք մոռանում էք որ Փոմինը մի զարմանալի լիշողութիւն ունեցող տղայ է. եթէ նա իրան մի փոքր ուղղի՝ կարող է դպրոցի զարգը լինել:

Փոմինը լսում էր բոլորը:

— Ես համաձայն եմ ձեզ հետ, հաստատեց վերատեսուչը:

— Բայց ի՞նչ են նշանակում այսօրուայ միա-
ւորները. նկատեց ուսուցիչներին մէկը:

— Այդ շատ հասկանալի է, կրկին խօսեց հով-
հանսէնը. երէկուայ դժբախտ դէպքը վերադրում
ենք Փոմիւնին, թէև ոչ մի հաստատ ապացոյց չկայ:
Ուսուցիչները դասարան մանելով՝ պէտք է որ վատ
տրամադրուած լինէին դէպի նա: Մենք ամենքս լաւ
գիտենք նրա թոյլ կողմը, որ նա անկարող է մի
բան անգիր անել, կամ բառացի կրկնել ուսուցչի
ասածները, այսպէս է կազմակերպուած այն տղայի
ուղեղը. իսկ եթէ հարկաւոր լինի մի բան պատ-
մել, կամ դասի վերաբերեալ որեէ դատողութիւն
անել՝ դժուար թէ մէկ ուրիշը կարողանայ այնպէս
պարզ, հասկանալի արտայայտել իւր միտքը և չի-
շել բոլոր մանրամասնութիւնները, ինչպէս որ նա:
Այսօր ուսուցիչները անշուշտ վատ տրամադրուած
լինելով դէպի այն դժբախտ տղան, երևի իրանց
սովորական հարցնելու ձևն էլ փոխեցին և ահա՛
ձեզ միաւորներ շարելու պատճառը:

— Բայց մի՛ մոռանաք, ընդդիմախօսեց դա-
սարանի դաստիարակը, որ այդ տղան վարքից ե-
րբե ունի, նա ոչ միայն դպրոցի զարդը չէ, այլ կա-
տարեալ խայտառակութիւնը:

— Ո՛չ, ո՛չ, սիրելիս, այդպէս մի՛ խօսէք, ընդ-

հատեց նրան հովհանսէնը, դուք անշուշտ ուրիշ
բան էք մտածում:

— Ես միայն այն եմ մտածում, որ Փոմիւնը
մի անուղղելի աշակերտ է, և իմ կարծիքով նրան
պէտք է հեռացնել դպրոցից:

— Ի նկատի ունեցէք և նրա ընտանեկան հան-
գամանքները, խօսեց վերատեսուչը. չէ՞ որ նրա
խորթ ծնողները վատնել են տղայի բոլոր ունեցած-
չունեցածը. հիմա էլ ոչ մի հոգացող չունի. ահա
երկու տարի է նրանք ուսման թօշակ չեն տալիս
և նոյն իսկ չեն էլ հարցնում, թէ այդ ի՞նչպէս է
որ իրանց տղային չեն արձակում դպրոցից:

— Երևի մէկը վճարում է, որ նա մինչև հի-
մա մնում է դպրոցում, նկատեց ուսուցիչներին
մէկը:

— Այո՛, վճարում են, անորոշ պատասխա-
նեց վերատեսուչը:

— Բայց ո՞վ է վճարում:

— Ուղիղն ասած՝ չգիտեմ. ահա երկու տա-
րի է ինչ նշտութեամբ ստացւում է այդ տղայի
թօշակը մի «անյայտից», բացի դրանից էլի չորս
աշակերտի համար. և որ զլխաւորն է, այնքան աղ-
նիւ հոգու տէր է այդ «անյայտը», որ նրա խնդրա-
նօք ստացականները ուղարկում ենք փոստը՝ ցպա-
հանջ:

— Թողնենք այս խօսակցութիւնը, ընդմիջեց

Նովհանսէնը. աշխարհիս վրայ շատ կան այդպիսի
թուլութեան տէր մարդիկ, որոնք շարժուած են փո-
ղերը... նրանց մասին օրէնք չի գրուած:

Այս վերջին խօսքերը լսելով՝ Փոմիէնի ունեցած
ատելութիւնը դէպի գերմանացուն աւելի կրկնա-
պատկուեց: Ինչ որ լսեց ուսուցչանոցից, նրա հա-
մար նորութիւն էր: Նա հիմա հասկացաւ թէ ին-
չու չեն արձակուած իրան դպրոցից: Բայց ո՞վ է այն
«անյայտը», որ վճարուած է և՛ ուրիշների համար.
պէտք է որ շատ բարի մարդ լինի և այս անպի-
տան գերմանացին նրա այդ բարեգործութիւնը թու-
լութիւն է անուանում: Ո՛հ, եթէ լինում էին բո-
ւականք, որ ես ամսոսում էի արածիս վրայ, հիմա
մինչև անգամ հպարտանում եմ, նրան հախն էր:
Իսկ եթէ կարելի լինէր իմանալ թէ ով է այն «ան-
յայտը», Անտօնը նրա ստրուկը, նրա հաւատարիմ
շունը կրդառնար, որպէսզի մի կերպ իւր երախ-
տիքը յայտնէր նրան:

Անտօնը զարձեալ հնտեալ խօսքերը լսեց:

— Պարոնայք, միմիայն ինձ համար, խօսում
էր Նովհանսէնը, ի պատիւ իմ ծերութեան խղճա-
ցէք այն տղային... ես երաշխաւոր եմ, որ նա
կուղղուի:

— Պարոնայք, լաւ է որ արձակուածը յետա-
ձրգենք, առաջարկեց վերատեսուչը. եթէ Փոմիէնի
անյայտ բարերարը այս օրերին չի ուղարկի նրա

ուսման թօշակը այն ժամանակ արձակուածն անխու-
սափելի կրլինի. և այդպիսով գոնէ նրա ապագան
չի խորտակուի... խնդրում եմ ձեզ:

Յնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ, զգացուած
արտասանեց գերմանացին, դուք ինձ բախտաւո-
րացրիք:

Փոմիէնն այլևս չուզեց ականջ դնել... նա շատ
կուղէր, որ Նովհանսէնը նրան հակառակ խօսէր,
որպէսզի ունեցած ատելութիւնը աւելի սաստկա-
նար... Թէև այսպէս էլ ձերուներն ստորացաւ նրա
աչքում: Տղան համարում էր նրան կեղծաւոր, որ
բարութեան աստառի տակ թաղցնում էր ինչ-որ
գաղտնի նպատակ:

«Ուզում է բարեսիրտ ձեռնալ», ինքն իրան
մտմտալով տղան սկսեց դուռը ծեծել:

— Տէր հայրն ինձ ուղարկեց մատենի հա-
մար, հաղիւ իւր չուղմունքը զսպելով՝ ասաց նա:
Ուսուցիչները չէին կարող ենթադրել, որ նա
յանդգնութիւն արած լինէր, այն է՝ դրան մօտ կան-
գնած, ականջ դրած լինէր:

Անտօնը մատենան ստանալով՝ մոռացաւ նոյն-
իսկ սովորական գլուխ-տալը և շտապ քայլերով վե-
րադարձաւ դասարան: X

Միքանի բոպէից յետոյ չորրորդ դասն էլ վեր-
ջացաւ. իսկ հինգերորդը-չունեցան ուսուցչի բացա-
կայութեան պատճառով:

Փոմինը, ինչպէս այդ օրը միշտ առանձնացած էր եղել, հիմա էլ մենակ շտապով գնում էր դէպի տուն — Անտօն, ես քեզ հետ եմ, հաղիւ նրան հասնելով ասաց Գրիգորը:

— Հեռու ինձանից, գոռաց նա, ես ոչոքի չեմ ուզում, հրէշներ, անիծուածներ... ես ձեզ ատում եմ:

Եւ նա սկսեց վազել, ընկերից փախչել:

X

թ

ՕՐՀԱՍՍԿԱՆ ԺԱՄԸ

Այն օրից Անտօնը կարծես վերածնուեց. նրան չէր կարելի ճանաչել, կարծես ուրիշ տղայ լինէր. ոչ մօտենում էր ընկերներին, ոչ մասնակցում նրանց խաղերին: Ամեն ինչ կարող էր մոռացուել, եթէ նա ինքը առիթ չտար չիշեցնելու իւր ախուր պատմութիւնը:

Երբ հովհանսէնը բոլորովին կազդուրուելուց յետոյ եկաւ դպրոց պարապելու, հէնց որ մտաւ դ դասարանը, Անտօնն իսկոյն մօտեցաւ նրան և յայտնեց որ ինքը այլևս չի կամենում զերմաներէն սովորել:

— Ինչո՞ւ, զարմացած հարցրեց ուսուցիչը, մի՞թէ այնքան դժուար է քեզ համար այդ առարկան:

— Ո՛չ, ամենևին դժուար չէ, պատասխանեց նա:

— Ապա ինչո՞ւ չես ուզում սովորել:

— Որովհետեւ Բիսմարկն էր խօսում այդ լեզուով:

— Բիսմարկը քեզ ի՞նչ է արել, Փոմին, տայ Աստուած, որ ամեն մի ազգ որքան կարելի է շատ ունենայ Բիսմարկի նման զաւակներ: Մակայն ես չեմ ստիպում, դու իրաւունք ունես օտար լեզուներից մէկն ու մէկը չսովորել, իսկ այդ քո ճաշակի բանն է. նստիր տեղդ իսկ մենք, երեխայք, շարունակենք:

Ամբողջ դասի ընթացքում Փոմինն այնպէս էր ձեւանում, իբր թէ չի հետաքրքրուում, բայց մեծ ուշադրութեամբ լսում էր և հետեւել դասը նա արդէն գիտէր աւելի լաւ, քան միւս ամենաընդունակ աշակերտները:

Նետեւալ դասամիջոցին Սարգսեանը մօտեցաւ նրան ու ասաց.

— Անտօն, ուզո՞ւմ ես քեզ մօտ նստեմ, ես կրթնդրեմ պ. Բէլիովից և նա անշուշտ թույլ կըրայ:

— Նարկաւոր չէ:

— Ինչո՞ւ Անտօն:

— Ես ողորմութիւն չեմ ընդունում:

— Այստեղ ողորմութեան բան չկայ, Անտօն. վերջապէս ես իրաւունք ունեմ ուզածս տեղը նրստելու և կրնստեմ քեզ մօտ:

— Իսկ ես չե՛մ ուզում, լսո՞ւմ ես, չե՛մ ու-

զում: Եթէ դու ինձ մօտ նստես, ես տեղս կըփոխեմ:

Փոմինն այնպէս վնասողաբար մերժեց ընկերոջ առաջարկը, որ Սարգսեանն այդ մասին այլևս չըխօսեց: Կամաց-կամաց միւս ընկերներն էլ հանդիստ թողեցին նրան. ոչ մէկը չէր մօտենում, չէր խօսում հետը:

Փոմինն այդ բանի համար շատ գոհ էր. հիմա նա կարող էր միայն իւր մտածմունքներին նուիրուել: Բայց չկարծէք, թէ նա մտածում էր այն բանի մասին, որ մի՞ զուցէ ինքը շուտով թողնէ դըպրոցը, ո՛չ. այդ մտքի հետ արդէն հաշտուել էր: Նա մտածում էր այն անյայտ բարեբարի մասին, որ երկու տարի շարունակ վճարել էր նրա ուսման վարձը:

«Ո՞վ է նա և ինչո՞ւ է այդպէս անում», մըտմըտում էր տղան. բայց զուր էր չարչարում, ոչ մի կերպ չէր կարողանում այդ հարցերին պատասխանել:

Անյայտ բարեբարը նրա երեւակայութեան մէջ ներկայանում էր մի գեղեցիկ շահէլ մարդ, շէկ մաղերով (ինչպէս ինքն ունէր), նիհար ու զունատ դէմքով (ինչպէս ինքը): Մանկութեան ժամանակ շատ նեղութիւններ կըրած. անպատճառ խորթ ծնողներ ունեցած: Եւ փորձով իմանալով՝ թէ որքան ծանր է որբի դրութիւնը, հիմա ինքը հարուստ լինելով՝ վճով է օգնել բոլոր որբերին:

Այսպէս մտածելով Անտօնը շատ սիրեց իւր բարերարին և վճռեց որ երբ ինքն էլ մեծանայ, անպատճառ նրա օրինակին հետևէ:

Այսպէս անց էին կենում օրերը օրերի ետևից: Փոմինը կարծես ուղղուեց: Գոնէ ոչ մի ուսուցչից նկատողութիւն չէր ստանում և տուած դասերն էլ երբեմն պատրաստում էր:

Ուսուցիչներն այդ բացատրում էին նրանով, որ իբրև թէ Փոմինը նկատելով որ նրա վրայ այդպիսի կասկած կայ, առժամանակ հանդարտուել է. իսկ նրա մշտական պաշտպան զերմանացին նրկատում էր, որ նա ուղղակի սկսել է ուղղուել. «Ձէ՞ որ շատ օրինակներ գիտենք, ասում էր նա, որ ծոյլ և փչացած երեխաները ժամանակի ընթացքում փոխուել են և մինչև անդամ երևելի մարդ դարձել»: Հովհանսէնի շարունակ պաշտպանութիւնն այն հետևանքն ունեցաւ, որ միւս ուսուցիչներն էլ Փոմինի մասին ունեցած կարծիքը փոխեցին դէպի լաւը:

Վերջապէս հասաւ այն սարսափելի օրը, երբ վերատեսուչը բոլոր դասարանները պիտի մտնէր ու կարգար վարքի թուանշանները և այն աշակերտների ազգանունները, որոնք ուսման վարձը չէին վճարել. այդպիսիներին իրանց կանոնադրութեան համաձայն երկու շաբաթ ժամանակ էր տրուած, իսկ եթէ դարձեալ չէին բերում՝ արձակուում էին դպրոցից:

Փոմինն անհամբեր սպասում էր այն օրհասական ժամին. նա մտածում էր, որ այն անչայտ բարերարը երևի իմացած կըլինի իւր վատ վարմունքի մասին և այլևս ուղարկած չի լինի նրա ուսման վարձը:

Ահա դ դասարանի դուռը յանկարծ բացուեց և ներս մտաւ վերատեսուչը. նա բարևեց աշխարհագրութեան ուսուցչին և բաց արաւ ձեռքի մատեանը: Փոմինը շատ շփոթուեց (մինչև հիմա այդ չէր պատահել) և մինչև անդամ զլուծը պտոյտ եկաւ:

Բոլոր ազգանունները կարգալուց յետոյ, վերատեսուչը վերջը կարգաց՝ Փոմին Անտօն չորսից հանած (4—):

— Փոմին, աւելացրեց նա, դու պ. հովհանսէնին ես պարտական, որ վարքիդ թուանշանն աւելացաւ, նա քեզ շատ էր պաշտպանում մանկավարժական ժողովում և կարողացաւ միւսներին էլ համոզել, որ դու սկսել ես ուղղուել:

Փոմինը յանկարծ սկսեց հեկեկալ թօթովելով՝

— Ձե՛մ ուղում, հարկաւոր չէ:

— Ի՞նչը չէ հարկաւոր, Փոմին, հարցրեց վերատեսուչը:

— Պաշտպանութիւն, ողորմութիւն:

— Ա՛խ, դու խելառ տղայ, անկեղծ ցաւակցութեամբ զլուծը թափ տուեց վերատեսուչը:

այստեղ ինչ ողորմութիւն կայ, բարի ծերունին
 Հոգս է քաշում քո մասին, իսկ դու... Բայց թող-
 նենք այս: Երեխայք, ձեզանից միքանիսը դեռ չեն
 բերել ուսման վարձը. եթէ երկու շաբաթուայ քն-
 թացքում չբերեն՝ մեր կանոնադրութեան զօրու-
 թեամբ՝ կարձակուեն դպրոցից:

Եւ նա բարձրածայն կարգաց հինգ աշակերտի
 ազգանունները, որոնց մէջ Փոմինը չէր չիշուած:

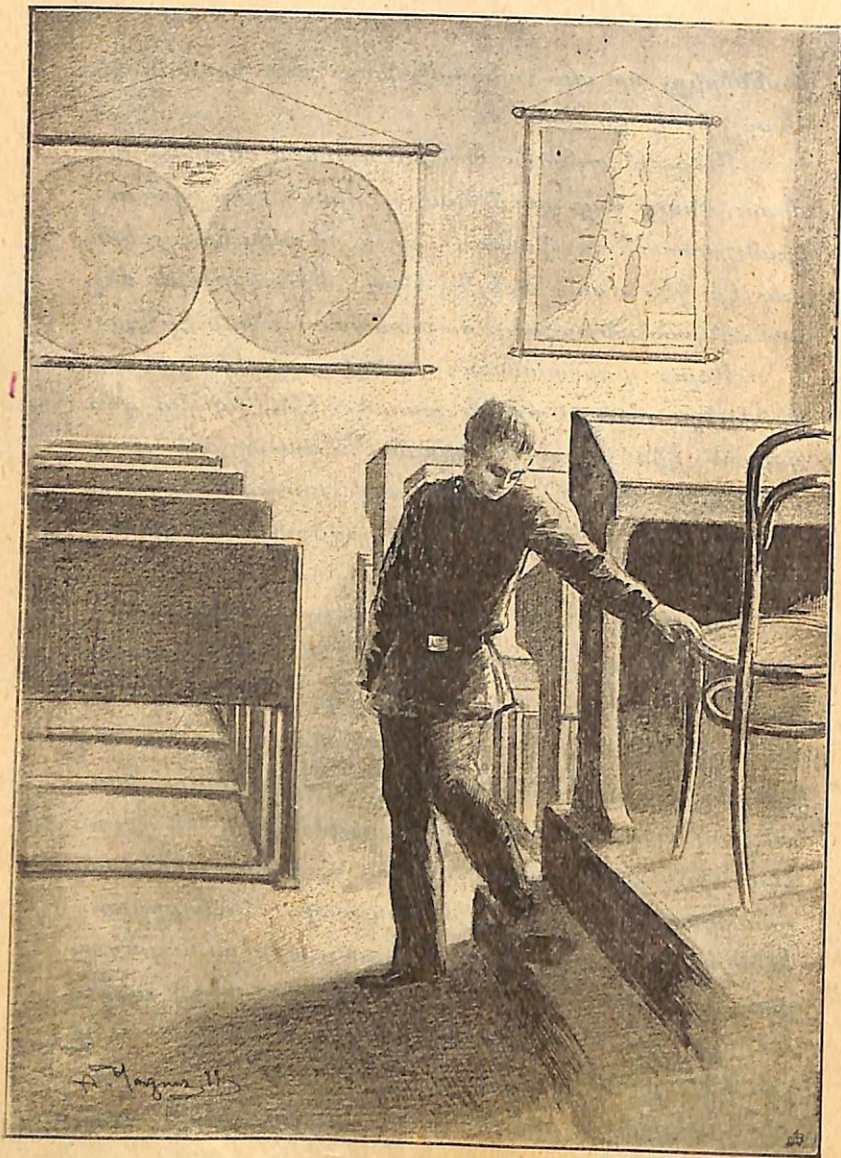
Ժ

Գ Ի Ի Տ

Դժուար է նկարագրել Փոմինի հոգեկան դրու-
 թիւնը. նա սկզբում չհաւատաց իւր ականջներին.
 այս անգամ էլ չկարգացուեց նրա ազգանունը ար-
 ձակուող աշակերտների շարքում: Այս ինչ բան է.
 դարձեալ այն խորհրդաւոր անյայտն է տուել ան-
 շուշտ: Ինչպէս գտնել այդ մարդուն, որ որպէս
 շնորհակալութիւն իւր ամբողջ կեանքը նուիրէր
 նրան: Մինչև հիմա Փոմինն իրան միայնակ էր զգում
 աշխարհիս վրայ. մինչգեռ հիմա կայ մէկը, որ նրա
 մասին հոգս է քաշում: Ա՛խ, եթէ մի կերպ իմա-
 նար այն անյայտի անունը:

Տղան այնպէս էր խորասուզուել իւր մաքերի
 մէջ, որ չէր նկատում, թէ ինչպէս ուսուցիչը նա-
 յում էր նրան. իսկ երբ հարց տուեց, Փոմինը բո-
 լորովին չկարողացաւ պատասխանել:

— Այս բոպէին քեզ գովեցինք, որ իբրև թէ

Ամբիօնից իջնելիս՝ նա մի սև բան նկատեց:

վերցրեց, տեսաւ մի կաշուէ հին քսակ՝ լիքը զանազան թղթերով:

«Երևի ուսուցիչներէից մէկինը կրլինի», մտածեց տղան և այն է՝ ուզում էր տանել, դաստիարակին յանձնել, որ մէկ էլ յանկարծ մտաբերեց, թէ այդ դասարանում վերջին դասը գերմաներէն էր:

«Չլինի՞ թէ այս քսակը գերմանացուն է պատկանում. այո՛, այո՛, հէնց նա կլինի կորցրած»: Այս նոր միտքը նրա մտադրութիւնը փոխեց:

«Երևի սրա մէջ են այն բոլոր թշուառների ստացականները, որոնց այդ ազահ ծերուկը սարգի նման իւր ճանկն է գցել, որից ոչ մի կերպ չեն կարողանում ազատուել: Այս լաւ եղաւ. հիմա ե՛ս գիտեմ անելիքս... Ո՛րքան ճարգկանց կազատեմ:

Փոմինը շտապեց իւր դասարանը վերադառնալ. դուռը քսակը խնամքով պահեց գրքերի հետ: Դաստիարակն էլ շուտով եկաւ և ժամացոյցին նայելով ասաց.

— Գնա՛, փոմին, ես քեզ հինգ րոպէ առաջ եմ արձակում:

Ամբողջ ճանապարհին Փոմինը մտածումնքի մէջ էր. «Վերջապէս փրէժս կրլուծեմ, մտածում էր նա. թող ճարգիկ ինձ յանցաւոր համարեն, այդ միևնոյն է. ես համոզուած եմ, որ այս յանցանքի հեռեանքն այն կրլինի, որ շատ շատերը կրբատաւորուեն և ինձանից շնորհակալ կրլինեն այնպէս, ինչպէս ես եմ շնորհակալ իմ անչաչտ բարերարից:

ԺԱ.

ԼՃԻ ԱՓԻՆ

Շատ սակաւ էր պատահում, որ Սարգսեան Գրիգորը դասը բաց թողներ. հիւանդութիւնը չէր կարող պատճառ լինել, որովհետեւ նա առողջ տղայ էր. միայն ընտանեկան հանգամանքներից երբեմն ստիպուած էր լինում տանը մնալ:

Այդ օրը, երբ գիմնագիտութեամբ վարքի թուանշաններն էին կարդում, Գրիգորը բացակայ էր, որովհետեւ իւր հօրեղբոր կնոջ ծնունդն էր: Օրը շաբաթ էր. նրանք միասին գնացին եկեղեցի, յետոյ երբ տուն վերադարձան, նախանշաններն այնուհետեւ հօրեղբայրն ու կինը ուրիշ տեղ գնացին գործով: Գրիգորը տանը մնալով՝ երկար ժամանակ նրստած կարդում էր. երբ ծանօթացաւ ժամացույցին նայեց, տեսաւ 3¹/₂ էր:

«Անտօնը հիմա եկած կըլինի, մտածեց տղան,

գնամ իմանամ՝ երկուշաբթի օրուայ համար ի՞նչ դասեր է տրուած, բացի դրանից կարելի է թէ յաջողուի և նա աւելի մտերմաբար վերաբերուի ինձ»:

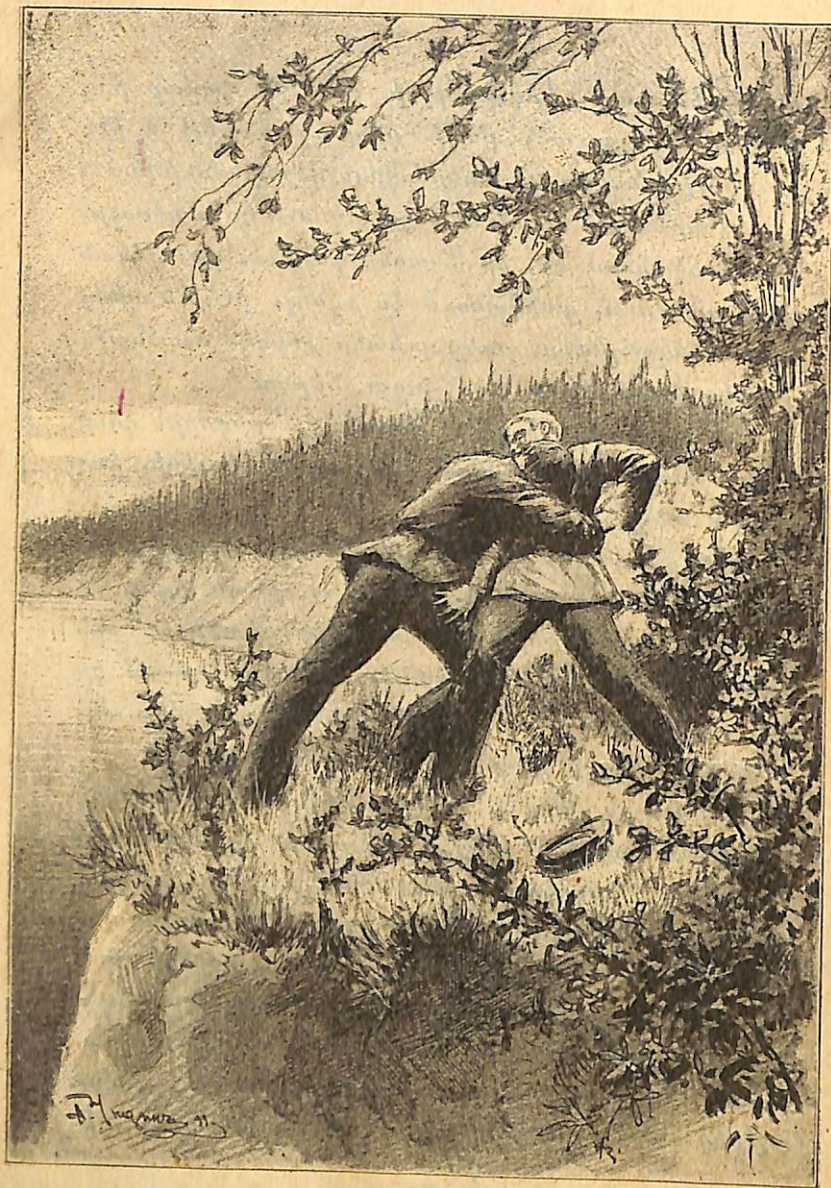
Բարեսիրտ տղան անկեղծ խղճում էր ընկերոջը. նա հասկանում էր, որ Անտօնը դժուար դրութեան մէջ է գտնուում, ցանկանում էր օգնել, թեթեւացնել նրա տանջանքները, բայց չգիտէր ինչպէս մօտենար, ինչպէս թափանցէր նրա հոգու ներսը:

«Նա տանը չի լինի, մտածեց Գրիգորը, դուր է իմ գնալը. անպատճառ լճի ափին կըլինի, իւր սիրած տեղը»:

Եւ առանց մի րոպէ կորցնելու գնաց դէպի լինը:

Դեռ օր շատ կար. աշնան պայծառ արևի ոչ տաք ճառագայթները փռուած էին դետնին: Գրիգորը գնում էր ուրախ սուլելով. նա մտածում էր թէ ահա որտեղ որ է կըգտնէ ընկերոջը և այս անգամ կըյաջողուի նրա հետ անկեղծօրէն խօսել:

Գրիգորն արդէն անտառումն էր և շուտով պիտի հասնէր լճի ափին, Անտօնի սիրած տեղը: Եւ մէկ էլ յանկարծ իւր ետեւից լսեց չորացած ճղների ճարճատիւն: Մէկը վազում էր, և ինչպէս երևում էր, առանց ուշադրութիւն դարձնելու ճանապարհի վրայ: Գրիգորը կանգ առաւ, յետ նայեց և տեսաւ որ վազողը Անտօնն է: Բայց ի՞նչ դրութեան մէջ՝ գլխաբաց, առանց վերաբերուի, գէմքը փշերից չանկոտտած, աչքերը կարծես տեղերից պի-

Հասնելուն պէս մէջքից ամուր բռնեց.

աի դուրս ընկնէին: Քրահներն ու շանկոտած տեղերից հոսած արիւնը հրար խառնուած՝ առատօրէն թափուում էին երեսից:

Գրիգորը ընկերոջն այդ գրութեան մէջ տեսնելով՝ դուայ երկիւղից:

— Անտօն, ի՞նչ է պատահել քեզ, հարցրեց նա և երկու ձեռքով պինդ գրկեց ընկերոջը, որպէսզի արգելէ նրան աւելի առաջ գնալու:

— Թող ինձ, ասաց նա անսովոր խռպուտ ձայնով:

— Ո՛չ, չեմ թողնի. ասա, ի՞նչ է պատահել քեզ:

— Թող ինձ անիծուած. և Անտօնը բոլոր ուժով խփեց ընկերոջը:

Գրիգորն այդպիսի բանի չէր սպասում. այնպէս ուժով էր հարուածը, որ խեղճ տղան հաղիւ կարողացաւ ոտի վրայ մնալ. բայց շուտով ուշքի կանգնեց, նետի պէս սլացաւ Անտօնի ետեից և հասնելուն պէս՝ մէջքից ամուր բռնեց: Երկիւղը նրա ոչժը կրկնապատկեց: Եւ ի՞նչպէս երկիւղ չզգար, քանի որ իւր աչքի առաջ, միջանի քալլ հեռու մի մաղի չափ էր մնացել, որ սարսափելի գժբախտութիւն տեղի ունենար: Երկու քալլ էր մնում լծից, որ Անտօնը կանգ առնելով՝ երեսը խաչակներեց և հէնց այն է՝ ուղում էր իրան զցել լիճը, որ Գրիգորը վրայ հասաւ և բոլոր ուժով գրկեց նրան: Անտօնն աշխատում էր նրանից ազատուել,

բայց Գրիգորը նրանից ուժեղ էր. երկու ընկերների մէջ սարսափելի դատեմարտ սկսուեց Հէնց անդունդի ծայրին: Գրիգորն աշխատում էր անդունդից հեռացնել ընկերոջը, իսկ նա ընդհակառակը դէպի լինն էր քաշուում:

— Թո՛ղ, թո՛ղ ինձ, աղաղակում էր նա. դու ի՛նչ գործ ունես, թո՛ղ ինձ. միւսնոյն է չես կարող ինձ արդելը լինել, այստեղից չլինի, մի ուրիշ տեղից կընկնեմ:

— Ո՛չ, ո՛չ, չեմ թողնի, յոգնածութիւնից հագիւ արտասանում էր Գրիգորը. ասա, էլի մի նոր բան է պատահել քեզ հետ:

— Քո ի՛նչ գործն է, բայց թող ինձ, ասում էմ:

— Մի՛ աշխատիր ազատուել, չեմ թողնելու. դու էլ գիտես որ ես քեզանից ուժեղ եմ:

Կռիւր շարունակում էր, բայց կուռոյները տարբեր ուժերի տէր լինելով՝ Անտոնն արդէն ըսկսել էր ուժասպառ լինել. բացի յոգնածութիւնից նրան թուլացրել էր նաև ներքին յուզմունքը. նա զիմադրում էր սակայն ոչ նախկին եռանդով:

Բայց իսկապէս ի՛նչ էր պատահել, ի՛նչն էր ստիպել թշուառ տղային այդպիսի սարսափելի քայլ անելու: Չէ՞ որ դպրոցից մինչև տուն, ամբողջ ճանապարհին նա իրան ուրախ էր գգում. որովհետև համոզուած էր որ իւր «Թշնամի» գերմանացու ճակատագիրը արդէն իւր ձեռքումն է: Այն միտ-

քը, որ հովհանսէնի պարտապանների ստացագիրները պիտի պատուտէ մանր կտորների և յետոյ այրէ, աննկարագրելի հրճուանք էր պատճառում նրան:

Տուն հասնելուն պէս զրբերը մի կողմ շարեց և գտած քսակը վերցրեց ու վազեց բանջարանոց, որտեղ ոչոք չէր խանգարի քսակի մէջ եղած թրդ-թերը լաւ նայելու:

Թէև մի բոպէ նա խղճի խայթ զգաց, մտածելով՝ որ իրաւունք չունի ուրիշի գաղտնիքներն իմանալու, բայց այդ ծայնին ականջ չդրեց, ուստի և չարը յաղթեց բարիի ձայնին և նա բաց արաւ քսակը:

Նա չէր սխալուել. քսակը պատկանում էր հովհանսէնին, որովհետև մէջը նրա այցետոմսերը գտաւ:

Անտոնը բաց արաւ քսակի այն բաժանմունքը, որտեղ շատ թղթեր կային. սակայն բանից դուրս եկաւ, որ այդ բոլորը քաղաքային լոծբարդում գրաւ դրած իրերի անդորրագիրներ էին: Այդ թղթերի հետ մի տոմսակ էլ գտաւ, որ գրուած էր մօտ ժամանակում: Տոմսակի բովանդակութիւնից տղան իմացաւ, որ հովհանսէնին պաշարեղէն մատակարարողը այլևս չէր կամենում պարտքով բան տալ նրան. պահանջում էր հին պարտքը, հակառակ դէպքում սպառնում էր զանգատուել:

«Այս ի՛նչ է նշանակում, մտածում էր Անտոնը. այս բոլորից միայն նրա չբաւորութիւնն է երե-

ուում. ապա ուր են պարտապանների ստացազիրները ու մուրհակները»:

— Ահա, գտայ, գտայ:

Եւ նա միւս բաժնից ուրախ-ուրախ հանեց խնամքով ծալած թղթերի մի փոքր կապոց, որ կապած էր կապոցա թելով:

Անտօնը այդ կապոցը տեսնելով՝ չարախնդութեամբ ծիծաղեց:

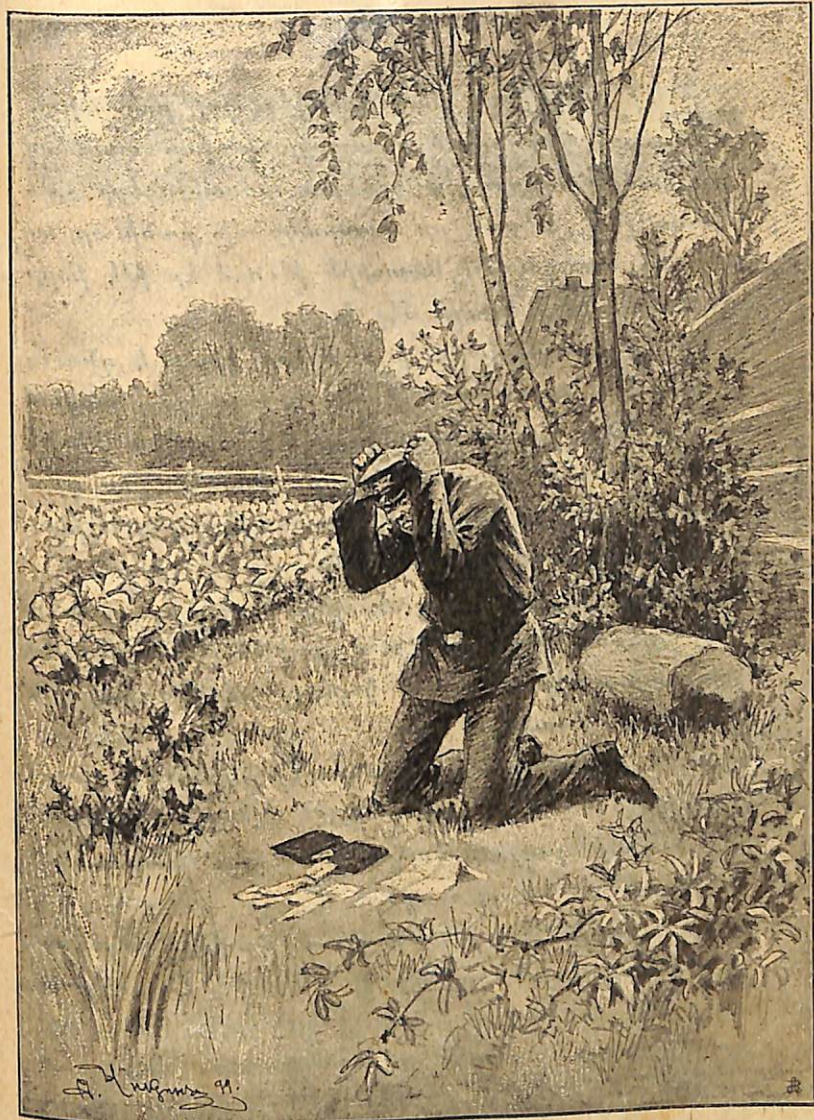
— Ո՛րպիսի քնքշութիւն, տասց նա, կապոցա թելով էլ որ կապել է. տեսնենք ո՛վքեր են նրա գոհերը:

Թելը կտրեց և հաղիւ մի երկու թուղթ էր կարգացել, որ բոլորը ձեռքից վաչր ընկաւ. ինքն էլ նստած տեղից զլորուեց, ապա վեր թռաւ և ինչ որ ձեռքերում ոչժ կար, սկսեց սեղմել դուլիս: Խեղճը բոլորովին զունատուել էր. նա այնպէս էր հեծում, որ աւելի վիրաւորուած գազանի ոռնոցի էր նմանում, քան մարդու ձայնի. աղան չօգեց դեանին և ցերուցան եղած թղթերը հաւաքելով՝ սկսեց մէկ-մէկ կարդալ:

Այդ բոլորը զանազան դպրոցներից ստացուած անդորրադիրներ էին ուսման վարձի համար:

Թշուառ աղան զտաւ ծանօթ ձեռքով դրուած մի անդորրադիր «Փոմին Անտօնի»...

Ահա թէ ո՛վ էր այն անչաչտը, որին Անտօնը չիմանալով անգամ սիրում էր:

Նա այնպէս էր հեծում, որ աւելի վիրաւորուած գազանի ոռնոցի էր նմանում.

Մի վայրկեան մտածելուց յետոյ բաց արաւ
քիչ առաջ կարգացած տոմսակր և իւր անունով
ստացած անդորրագրի ու նրա ամսաթուերը հա-
մեմատելով՝ աեսաւ որ տոմսակր մի քանի օր ա-
ռաջ էր ստացուած: Անասնին թուում էր թէ ինքը
մի սարսափելի երազի մէջ է:

Մի օտար մարդ իւր իրերը զրաւ է դնում,
դրկուում է ապառիկ առնելու իրաւունքից անգամ
և այդ նրա համար միայն, որ ժամանակին վճարէ
որևէ Փոմինի ուսման վարձը: Իսկ Փոմինը զրա
փոխարէնն, ի՞նչ է անում,—ամենայն կերպ աշխա-
տում է վնասել այդ մարդուն:

Այդ բանից յետոյ Փոմինը կարող էր ապրել.
ի՞նչ էրեսով պիտի նայէր պ. Հովհանսէնին. ի՞նչպէս
խոստովանուէր թէ ինչ կերպով կարողացաւ նրա
զազանիքն իմանալ:

Այդ հարցերի պատասխանը Փոմինը գտնում
էր միայն մահուան մէջ:

Աւելի լաւ է մահը, քան այս խայտառակ
կեանքը:

Եւ եթէ Սարգսեանը վրայ չ'հասնէր, թշուառ
ողան խեղդուած կըլինէր:

ԺԲ

ԱՐՅՈՒՆԻ

Հովհանսէնը շատ վշտացած էր իւր կորուս-
տի համար: Լօծբարդի անդորրագրերի համար այն-
քան չէր ցաւում, որովհետև բոլորի համարները
արտագրած ունէր չիշատակարանում. նա ցաւում
էր դպրոցներից ստացած անդորրագրերի համար,
որ մինչև այդ օրը դադարի մնացած «Անչաչար»,
հիմա պիտի յայտնուէր: Նա ման եկաւ բոլոր զբո-
լոցները, որտեղ ինքը դաս էր տուել այդ օրը,
բայց ոչ մի տեղ չ'գտաւ իւր կորուստը:

Մուծը նոր էր ընկել. ծեր ամուսինները սե-
ղանատանը նստած խօսում էին իրանց կորուստի
մասին: Պ. Հովհանսէնը շարունակ հառաչում էր,
իսկ կինը մխիթարում էր նրան ասելով՝ թէ զուր
է այդպէս յուսահատուելը, կարող է պատահել որ
քսակը գտնուի: Այդ ժամանակ նրանք լսեցին Ի-
րանց զանգակի թոյլ ձայնը:

— Երկու զիմնազիստ են եկել, ցանկանում են պարոնին տեսնել, յայտնեց աղախինը:

— Հրաւիրիր նրանց իմ առանձնասենեակը, ես իսկոյն կը դամ:

Հովհանսէնը շատապով հանեց խալաթը և սերթուկը հագաւ ու դնաց իւր պարապման սենեակը, որտեղ միայն Սարգսեանին գտնելով ասաց.

— Բարև, սիրելիս, իսկ ինձ ասացին թէ երկուսն էք:

— Այո՛, երկուսն ենք, պ. Հովհանսէն, պատասխանեց Գրիգորը. Փոմինն էլ ահա այստեղ է. նա կամենում է ձեզ հետ խօսել մի շատ լուրջ գործի մասին. ես ձեզ մենակ պիտի թողնեմ. ցտեսութիւն:

— Ինչո՞ւ ես գնում, կաց մի փոքր ժամանակ. եթէ այստեղ չես ուզում մնալ, գնա՛ սեղանատուն կնոջս մօտ. իսկ Փոմինը ո՞րտեղ է, ես նրան չեմ տեսնում:

— Այստեղ եմ, պ. Հովհանսէն, շփոթուած ձայն տուեց Անտօնը սենեակի մի մութ անկիւնից:

— Եկ, տեսնեմ, այդ ի՞նչ տեսակ լուրջ գործ է, որի մասին ուզում ես մենակ խօսել հետս:

Ինչպէս երևում էր Սարգսեանը ինքն էլ էր ցանկանում մնալ մինչև նրանց խօսակցութեան վերջը, այդ պատճառով առանց աւելորդ նազերի դնաց մտաւ ուսուցչի ցոյց տուած սենեակը:

չէնց որ Գրիգորը դուռը չետ դրեց, Անտօնը աւզից վեր թռաւ և ամբողջ մարմնով դողալով ծնկաչոք ընկաւ ուսուցչի առաջ:

— Ներեցէ՛ք ինձ, հաղիւ արտասանեց նա:

— Ի՞նչ ներեմ, ի՞նչ ես արել ինձ, հարցրեց զարմացած ծերունին:

— Դուք արդէն գիտէք. ես սղոցեցի աթոռի ոտը, որ դուք վայր ընկաք:

— Է՛հ, ի՞նչ հարկաւոր է այդ մտաբերել. այդ բոլորն անցաւ, մոռացուեց:

— Բայց ես չե՛մ կարող մոռանալ. ես...

— Նախ՝ սիրելիս, վէ՛ր կաց, մօտս նստիր, այստեղ. այդպէս: Դէ՛հ, հիմա խօսենք:

Բարեսիրտ ծերունին աղաչի խօսելու ձայնից հասկացաւ, թէ ո՞րքան ծանր պիտի լինէր այդ խօստովանութիւնը, և շատ խղճաց նրան: Նա նրկատեց որ այն հեկեկանքը մի բոպէից չետոյ կատաղած ալիքների նման պիտի սկսէ հոսել նրա տանջուած սրտից:

— Հանդստացիր, դաւակս, հանդստացիր, ստում էր Հովհանսէնը աղաչին զրկելով. խնդրում եմ հանդստացիր. ինչ որ եղաւ, եղաւ... Հօ գիտես այն առածը՝ ով հինը կրմաբերէ...

— Ոչ, այդպէս մի՛ խօսէք, պ. Հովհանսէն, հեկեկալով թոթովում էր Անտօնը. ես չար եմ, անպիտան եմ. սպանեցէք ինձ, աղաչում եմ ձեզ. չե՛

որ դուք բարի էք, սպանեցէք ինձ... Ես ինքս ինձ պիտի սպանէի, եթէ Սարգսեանը չ'լինէր... Ո՛հ, ինչպէս ծանր է, սարսափելի է:

Յանկարծ ջղախին հեկեկանք դուրս թռաւ խեղճ տղայի կրծքից. նա գահաւորակից վայր ընկաւ ուսուցչի ոտների մօտ և սկսեց անկապ-անկապ պատմել այն բոլորը, ինչ որ անցել էր նրա գլխով՝ սկսած իւր մանկութիւնից:

Ծերունին այլ ևս չէր խանգարում. նա դիտէր որ այդ պատմութիւնը կրթեթեւացնէ տղայի սիրտը. իսկ նրա դժբախտ կեանքի հետ ինքը արդէն ծանօթ էր: Անտօնը թէև անկապ էր պատմում, բայց բոլորը ճշմարտութիւն էր: Նա պատմելիս ոչ իրան էր խնայում և ոչ ուրիշին էր մեղադրում: Ամեն բան յայտնեց իւր ուսուցչին, ամեն բան, ինչ որ իրան յուզում էր, ամեն ինչ էր և կատաղեցնում.— թէ՛ իւր ընտանիքի, թէ՛ դպրոցի, թէ՛ իւր մշտական միայնակութեան և թէ՛ իւր թշուառ կեանքի մասին, որ երբէք զգուանք չէր տեսել և ոչ սիրող սիրտ ունեցել իւր մօտ: Պատմեց թէ ինչպէս ականջ էր զրել ուսուցիչներին խօսակցութեանը, ինչպէս այն օրից շարունակ մրտաձուձ էր այն «Անչալտի» մասին և երգուել էր որպէս շնորհակալութիւն իւր կեանքը տալ այն միակ մարդուն, որ նրան կարեկցել է:

Հովհանսէնը շատ տխրեց այդ պատմութիւնից:

— Խեղճ տղայ, բացականչեց նա, առանց սիրոյ, առանց զգուանքի: Ո՛հ, հիմա էլ մի վախենար, ևս միշտ քեզ հետ կըլինեմ:

— Դ՛ուք, աղաղակեց Անտօնը, դ՛ուք: Ո՛հ, դուք էլ ինձ դուրս կանէք այս բոպէին... Գիտէ՞ք ևս ի՛նչ արեցի այսօր... ամաչում եմ ասել... Ձե՛ր ևս զտայ ձեր քսակը և բաց արի նրան:

Ուսուցիչը ցնցուեց:

— Ահա՛ վերցրէք... Ձեր մասին ասում էին, որ դուք ժխտ էք, վաշխառու էք, որ խեղճերից ծծում էք մինչև վերջին կաթիլը: Երբ ձեր քսակը զտայ, շատ ուրախացայ. կարծում էի թէ այստեղ կըզտնեմ ձեր զոհերի ստորադիրները և կոչնչացնեմ, որպէսզի մարդկանց ազատեմ ձեզանից... յանկարծ զրա փոխարէն ի՛նչ եմ տեսնում... չե՛մ կարող մտաբերել... չե՛մ կարող ձեր երեսին նայել...: Ես վաղցի դէպի լիճը որ խեղդուեմ. և կըխեղդուեի, եթէ Սարգսեանը չպատահէր... Նրան էլ ուղեցի լիճը զցել, բայց նա ինձանից ուժեղ էր... Այնուհետև չգիտեմ ինչ պատահեց ինձ հետ. երբ ուշքի եկայ, տեսայ որ լճի ափից բաւական հեռու էի պառկած: Սարգսեանը մօտս էր և հէնց նա համոզեց ինձ, որ դամ ձեզ մօտ: Ահա՛ ձեր քսակը, ամեն բան մէջն է: Դէ՛հ շուտով դուրս արէք ինձ:

— Սիրելի դաւակս, զգացուած խօսեց ծերունին, ինչո՞ւ ևս այդպէս կարծում. քեզ ինչո՞ւ պիտի

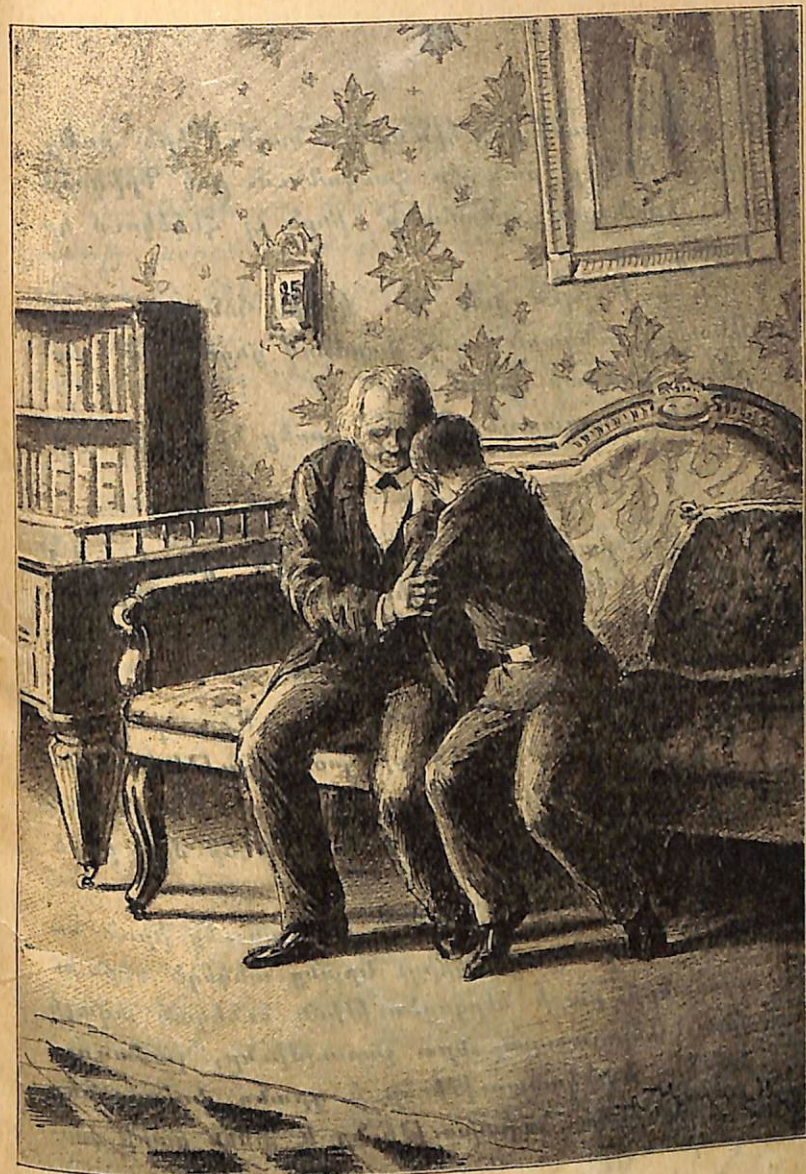
դուրս անեմ. մի՞թէ չեմ տեսնում, թէ ինչ բարի սիրտ ունես: Դու ուզում էիր խեղճերին ազատել վաշխառուի ճանկերից. ուզում էիր ստացադիրները ոչընչոյցներ: Իմ խելառ տղաս, երբ այդ զիտաւորութեամբ իմ հին քսակս բաց էիր անում, գիտե՞ս ինչ էիր ուզում անել. — դու քեզ զոհում էիր ուրիշների պատճառով: Հասկացիր, դու քեզ չէիր փոխում, իսկ բոլորովին անձանօթ մարդկանց ուզում էիր ազատել: Քեզ ոչ թէ պէտքէ դուրս անել, այլ զրկել և համբուրել. ահա, այսպէս: — Դու լաց ես լինում: Լաց, լաց, դաւակա, մի՛ ամաչիր այդ արցունքիցդ. դրանք սուրբ արցունքներ են, որոնցով լուացւում է բիւրեղեայ սիրտդ բոլոր արատներից: Քո արցունքը տեսնելով՝ ինքս էլ եմ լաց լինում:

Անտօնը զլուխը դրած ծերունու ուսին՝ անզուսպ կերպով հեծկտում էր: Այդ վաշխառուները սաստիկ ծանր էին նրա համար և վաղուց հաւաքած արցունքները հիմա առուի նման հոսում էին նրա աչքերից, որով փոքր առ փոքր թեթևութիւն էր զգում:

— Ի՛նչպէս լա՛ւ է, ի՛նչպէս թեթևացայ, շը՛շնջում էր աղան:

Հովհաննէսը նոյնպէս լաց էր լինում և ուսուցչի ու աշակերտի արցունքները իրար էին խառնում:

Տիկին հովհաննէսն ու Սարգսեանը լացի ծայ-

Անտօնը զլուխը դրած ծերունու ուսին՝ անզուսպ կերպով հեծկտում էր:

նր լսելով՝ դուռը բաց էին արել և նայում էին նրանց վրայ: Տիկիներ բան չէր հասկանում. իսկ Գրիգորը լաւ իմանալով պատճառը՝ ինքն էլ հեկեկում էր նրանց հետ:

— Ի՛նչպէս լաւ է... կրկին անգամ շնչաց Անտօնը, յանկարծ բոլոր ձարմնով ցնցուելով՝ չեա րնկաւ թախտի վրայ:

Եւ վարդազօյն արիւնք հոսեց նրա բերանից:

Բարեբախտաբար նոյն րոպէին հրաւիրուած բժիշկը յայտնեց, որ երկիւղալի բան չկայ. միայն թէ խեղճ տղան դրանից չետոյ բաւական ծանր հիւանդացաւ:

Հովհանսէնը միւս օրը դնաց Անտօնի խորթ ծնողների մօտ և մի փոքր խօսակցութիւնից չետոյ համաձայնութիւն կայացրին, որ Անտօն Փոմինը յմահ պիտի ապրէ Հովհանսէնի մօտ իբրև նրա որդեգիր:

Այդ օրից Անտօնը էլ չբաժանուեց իրան ապաստանող ծերունիներից: Նրանց անկեղծ սէրն ու դժուանքը բարի ներգործութիւն ունեցան տղայի վրայ: Անչաչտաղաւ նրա չարութիւնը, յամառութիւնը, ծածկամտութիւնը և դրանց փոխարինեց քնքշութիւնը, ուրախութիւնը և ամեն բարի բանի հետևելը:

Ծեր ամուսինները շատ սիրեցին իրանց հոգեզաւակին:

— Աստուած մեզանից խլեց երկու զաւակ, յաճախ ասում էր Հովհանսէնը, և նրանց փոխարէն աուեց մէկը, որպիսին ցերեկը լապտերով պիտի որոնէինք: Եթէ ես աթոռից վաչր չընկնէի, օրտեղից կարող էինք այսպիսի լաւ տղայ ունենալ: Կրկին անգամ հաստատուեց այն իրողութիւնը, թէ ամեն չարիք բարի վախճան է ունենում:

Անտօնը կազգուրուելու հետ կարծես վերածնուեց: Երբ դիմնադիօն դնաց, սկսեց եռանդով պարապել և հէնց հետևեալ կիսամեակին նա գաստարանում առաջին աշակերտն եղաւ ու այդպէս էլ շարունակեց մինչև վերջը:

Աւարտելու օրը վերատեսուչը ոսկէ մեդալ տուեց նրան անուանելով՝ «...գիմնադիօնի ամենալաւ զարգը»:

Անտօնը նոյնչափ փայլուն աւարտեց և բրժըրկական Փակուլաէար: Բայց նա չաշխատեց յայտնի դերք բռնել հասարակութեան մէջ, այլ իւր ոյժն ու զիտութիւնը նուիրեց մերձաւորին ծառայելու նպատակին: Նա խեղճերի բժիշկ դառաւ. նրան օգնութեան զիմող ոչ մի խեղճ մարդ մերժում չէր ստանում:

Ա.Հ. այսպէս դէպի մերձաւորը անսահման սիրով և կարօտեալին օգնելու անշահասէր ծառա-

յութեամբ հատուցանում էր իւր պարտքը ծեր ուսուցչին, որ նրան վերածնել էր նոր կեանքի համար:

Հովանսէն ամռաններին մահը միայն բաժանեց Փոմինից: Բայց Անտոնը մենակ մնալով՝ ամենեւին չփոխուեց, այլ նոյն եռանդով շարունակեց իւր ընտրած՝ թէև ոչ փայլուն բայց սուրբ ասպարէզը:

Վ Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր

		Տ Պ ՈՒ Ա Ս Է	Պ Է Տ Ք Է Լ Ի Ն Ի
Երես	3 տող	8 ներ. կը հասկանայ	կը հասկանայ
"	4 "	4 ներ. հենց	հենց
"	4 "	3 ներ. տուաւ:	տուաւ.
"	5 "	5 ներ. ճանրութեան	ճանրութեան՝
"	5 "	3 ներ. ծա—նր	ծա—նըր
"	8 "	1 վեր. Աձօթ	Աձօթ
"	9 "	2 ներ. աշխատասէ—որ	աշխատասէ—րը,
"	10 "	4 վեր. դպրոցները	դպրոցները,
"	10 "	12 վեր. ինչո՞ւ	ինչո՞ւ
"	11 "	2 վեր. համարում	համարում
"	11 "	1 ներ. այսօր	այսօր,
"	12 "	13 վեր. ուսուցիչը՝	ուսուցիչը
"	12 "	13 վեր. գունաթափ	գունաթափ,
"	12 "	6 ներ. ընկնե—լով	ընկնե—լով՝
"	16 "	11 վեր. ինչպէս	— ինչպէս
"	17 "	13 ներ. Սակայն	— Սակայն
"	17 "	2 ներ. գործողը՝	գործողը՝,
"	20 "	9 վեր. իհարկէ	ի հարկէ
"	20 "	10 վեր. լաւ է ծարդ	լաւ է որ ծարդ
"	23 "	9 ներ. դըրան	դը—ռան
"	28 "	1 ներ. լէ	էլ
"	31 "	3 վեր. կար	կար,
"	32 "	2 վեր. ո՞ր	որ
"	32 "	8 վեր. Աստ՝	Աստ՝,
"	33 "	9 ներ. Պօղոսին	Պօղոսին
"	36 "	2 վեր. դ	զ
"	37 "	8 ներ. այլ ևս	այլ ևս
"	39 "	1 վեր. ԴՐԱՆ	ԴՐԱՆ
"	39 "	5 ներ. ծարդ—կանց	ծարդ—կանց
"	40 "	9 վեր. դրան	դռան
"	43 "	6 ներ. «անչայտից»	«Անչայտից»
"	45 "	4 վեր. Շնորհակալ	— Շնորհակալ
"	45 "	8 ներ. դրան	դռան
"	47 "	7 ներ. դ	զ
"	48 "	9 վեր. տեղդ	տեղդ.

Նրեա	51	տող	6	վեր. 7	Գ.
„	55	„	3	ննր. 7	Գ.
„	57	„	8	վեր. կլինի	կլինի
„	57	„	13	ներ. կազատեմ:	կազատեմ:
„	57	„	1	ներ. բարերարից:	բարերարից:
„	61.	„	12	վեր. ինձ	ինձ,
„	61	„	10	ներ. կանգնեց,	եկաւ,
„	63	„	4	ներ. դէս—բուժ	դէս—բուժ
„	66	„	11	վեր. փոխարէնն,	փոխարէնն
„	67	„	8	ներ. չ'դտաւ	չգտաւ
„	68	„	4	վեր. կը դամ	կըդամ
„	69	„	3	վեր. ճնկաչոր	ճնկաչոր
„	70	„	2	վեր. չ'լինէր...	չլինէր...
„	71	„	1	վեր. բացականչեց	բացականչեց
„	72	„	9	վեր. պէտք է	պէտք է
„	72	„	10	վեր. լաց	լաց
„	75	„	6	վեր. չընկնէի,	չընկնէի,

« Ազգային գրադարան

NL0392319

3888

